

Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Навчально-науковий інститут міжнародних відносин імені Богдана
Гаврилишина

Кафедра політології та філософії

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему:

«ЛЕГІТИМАЦІЯ ТА ДЕЛЕГІТИМАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ НА
ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРІ»

Студента IV курсу, група ПОЛ – 41 спеціальності

«Політологія» **Гасимова Анара**

Керівник: кандидат історичних наук,

доцент Гурик М.І. _____

Національна шкала _____

Кількість балів _____

ECTS _____

Члени комісії:

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

Тернопіль – 2023

ВСТУП	1-4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ Й ІСТОРИОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕГІТИМНОСТІ ВЛАДИ	5-22
1. 1. Квінтесенція політичної влади та її наукові концепції	5-12
1. 2. Історіографія проблеми та ключові напрями дослідження	13-22
Висновки до 1 розділу	23
РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНА ВЛАДА: ФАКТОРИ ТА ДЖЕРЕЛА, ЛЕГІТИМНОСТІ, ПЕРЕДУМОВИ Й ПРИЧИНИ ЇЇ ВТРАТИ	24-40
2.1. Легітимність: визначення, сутність та характеристика	24-28
2.2. Специфіка легітимації пострадянських режимів в умовах трансформації політичних інститутів	29-40
Висновки до 2 розділу	41-42
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ЛЕГІТИМНОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ	43-57
3.1. Державна влада в політичній системі українського суспільства	43-47
3. 2. Легітимація та делегітимація політичної влади сучасної України..	48-57
Висновки до 3 розділу	58
ВИСНОВКИ	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	60-61

ПЛАН

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ Й ІСТОРИОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕГІТИМНОСТІ ВЛАДИ

2. 1. Квінтесенція політичної влади та її наукові концепції

1. 2. Історіографія проблеми та ключові напрями дослідження

Висновки до 1 розділу

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНА ВЛАДА: ФАКТОРИ ТА ДЖЕРЕЛА, ЛЕГІТИМНОСТІ, ПЕРЕДУМОВИ Й ПРИЧИНИ ЇЇ ВТРАТИ

2.1. Легітимність: визначення, сутність та характеристика

2.2. Специфіка легітимації пострадянських режимів в умовах трансформації політичних інститутів

Висновки до 2 розділу

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ЛЕГІТИМНОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

3.1. Державна влада в політичній системі українського суспільства

3. 2. Легітимація та делегітимація політичної влади сучасної України

Висновки до 3 розділу

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ВСТУП

Сьогодні у політичних дискурсах обговорюється питання легітимності панівного режиму. Процеси демократизації політичних інститутів пред'являють особливі вимоги до політичної влади та легітимності правлячого режиму. Відповідаючи стандартам демократичності, влада повинна обиратися в результаті вільних демократичних виборів. Інституціоналізація виборів зовсім не змінила уявлення влади про політичний процес, особливо це позначилося на політичних системах, які відчувають посткомуністичні трансформації. Політичні режими, які зустрілися з реальною загрозою втратили монополію на владу, стали приділяти значну увагу порядку та змісту легітимаційним процедурам. Народ усвідомив необхідність реалізації активного виборчого права на прямих, рівних і вільних демократичних виборах.

Зміна диспозиції на користь політичного актора – народу, що має право обирати владу, значно вплинула на ставлення до політичної легітимації. Можливість легітимності виступати своєрідним чарівником, з яким її порівнював К. Ясперс, помітно збільшила її цінність як інституту. Безсумнівно, питанням легітимності і легітимації стали приділяти більшу увагу і представники політологічних студій. А хіба не прагнення підтвердити свою легітимність або, навпаки, віднайти її в процесі демократичних виборів, рухає політичними акторами, які активно звертаються за допомогою і підтримкою до інституту політичного консалтингу? Існує поширене твердження, що політичні технології володіють формулою легітимності, яка дозволяє вигравати виборчі кампанії різних рівнів. Легітимність є складним інститутом, що передбачає множинність інтерпретацій. Легітимність проявляється комплексно: в довірі до норм, в законодавчому підтвердженні прав, в правовій підзвітності влади, в ідеологічній прозорості й у виконанні взятих на себе зобов'язань.

Актуальність наукового дослідження. Легітимність здобувається за допомогою включення легітимаційних механізмів, періодично оскаржуючись іншими акторами – конкурентами. Легітимність виступає високоліквідним

товаром, якоюсь цінністю, якою володіти почесно, але процес пошуку прав на легітимність буває надзвичайно непростим.

Легітимація – це процес визнання влади чи повноважень як законних, так і правомірних. Легітимація є важливою складовою держави, оскільки забезпечує згоду громадян на підпорядкування державним установам та дотримання законів.

Легітимація може бути здобута шляхом виборів, конституційного процесу, правовими нормами, демократичними процедурами, підтримкою міжнародного товариства. Загальнонародна легітимація пов'язана з визнанням влади інституцією, яка має право на прийняття рішень та виконання функцій, що стосуються всього суспільства.

Об'єкт влади кредитує суб'єкта влади на певний період часу, протягом якого останній буде легітимно використовувати владу щодо об'єкта влади. Відповідно, для досягнення ситуації визнання власної платоспроможності, потенційному суб'єкту влади потрібні деякі зусилля для переконання джерел легітимності у власній унікальності, незамінності і порядності, що й дозволяє нам розглядати легітимацію як комплекс заходів з конструювання репутації суб'єкта влади як виключно благонадійного політичного актора.

Легітимація політичного актора формує його легітимність. Легітимність політичного актора вимірюється багатьма характеристиками, а саме: рівнем примусу (для проведення політики в житті); наявністю спроб повалення уряду або лідера; силою прояву громадянської непокори, а також результатами виборів, референдумів, масовістю демонстрацій на підтримку влади (опозиції).

Проблему легітимності та ефективності політичної влади досліджують вітчизняні науковці, а саме: О. Висоцький, Є Бистрицький, О. Гребіневич, І. Кресін, Б. Кухта, М. Михальченко та інші. Проте існують й інші характеристики легітимності, яким ще належить стати темою окремої розмови в контексті наукового дослідження. Тому окреслюємо мету нашого дослідження – комплексно опрацювати та розкрити співвідношення легітимації та делегітимації державної влади на пострадянському просторі.

Для реалізації вказаної мети сформулюємо **такі завдання**:

- висвітлити теоретико-методологічні й історіографічні аспекти дослідження легітимності влади;
- пояснити квінтесенцію політичної влади та її наукові концепції;
- проаналізувати історіографію проблеми та ключові напрями дослідження;
- розкрити визначення, сутність та характеристику легітимності;
- простежити специфіку легітимації пострадянських режимів в умовах трансформації політичних інститутів;
- обґрунтувати перспективи взаємодії моральних і правових засад державної влади в політичній системі сучасної України;
- виділити практичні аспекти легітимації та делегітимації влади в постмодерному українському політичному просторі.

Об'єктом дослідження постають суспільні відносини у процесі легітимації та делегітимації державної влади.

Предметом дослідження є співвідношення легітимації та делегітимації державної влади у пострадянському просторі.

Методи дослідження. Дослідження нашої проблеми може проводитися за допомогою різних методів. Ось декілька з них: *історичний* застосовувався для з'ясування визначення поняття легітимності в моральному й політико-правовому аспектах у працях мислителів, політиків, науковців; *системний* зумовив можливість проаналізувати історіографію проблеми та ключові напрями дослідження, простежити специфіку легітимації пострадянських режимів в умовах трансформації політичних інститутів; *структурно-функціональний* використано при поясненні квінтесенції політичної влади та її наукових концепцій, при аналізі історіографії проблеми; *метод порівняння* дозволяє співставити політичні та моральні аспекти реалізації легітимності державної влади; за допомогою *прогностичного методу* було з'ясовано аспекти легітимізації та делегітимації влади на пострадянському політичному просторі України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розкритті й розробці теоретико-методологічних і практичних рекомендацій політичних і моральних аспектів реалізації легітимності державної влади на постмодерному українському політичному просторі.

Практичне значення одержаних результатів. Висновки та пропозиції, які проаналізовано у дипломному дослідженні, можна використовувати в різних аспектах: у підручникові літературі, рекомендаціях щодо освіти та методології у процесі підготовки навчального процесу, на онлайн-зібраннях, конференціях, семінарах.

Структура дипломної роботи. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, які поділені на підрозділи, висновків та списку використаних джерел, загальний обсяг роботи становить 61 сторінку.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ Й ІСТОРІОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕГІТИМНОСТІ ВЛАДИ

1.1. Квінтесенція політичної влади та її наукові концепції

Влада є фундаментальною основою у процесі розвитку суспільства. Вона буває різною: політичною, правовою, економічною, духовно-ідеологічною. Існує там, де є будь-які стійкі об'єднання людей. Влада перебуває в тісному зв'язку з політичною сферою, її можна назвати засобом здійснення і способом утвердження політики.

Політична влада визначає реальну здатність соціальної групи чи індивіда утверджувати свою волю; постає головною складовою влади як форми соціальних відносин, якій властивий всеохопний характер, здатність проникати в усі види людської діяльності.

Влада потрібна для самозбереження соціуму, необхідності в продовженні людського роду, для об'єктивної неоднорідності соціальної структури будь-якого суспільства, а також як потреба у колективному (суспільному) характері праці, персональній перевазі людей у певних сферах життя. Для політичного розвитку суспільства вкрай необхідна влада.

Регулювання життя та діяльності суспільства для забезпечення його розвитку, єдності, орієнтації є важливим фактором соціальних організацій та порядку. Взаємозв'язок між владою видимий у сім'ї, школах, на роботі, в армії та політичних організаціях. Поява влади є відображенням психологічних факторів, і її зміст полягає в тому, що деякі люди по суті схильні до провідних позицій для інших. Деякі люди відчують себе комфортніше, коли їх контролюють.

З точки зору соціального терміну, влада впливає з соціальної та рольової неоднорідності. Незадоволення інтересів певних соціальних груп, потреб примирення, поділяють робочу силу на управлінців та підлеглих тощо. Товариство моральних громад створюється та діє відповідно до певних правил. Якщо керівники управлять за допомогою правил та норм, то населення, швидше за все, дотримується цього. Влада повинна піклуватися про безпеку, порядок, стабільність та добробут населення [14].

М. Вебер, розробивши теорію соціальної влади, наголосив: «... влада наділена здатністю суб'єкта утверджувати у сфері соціальних відносин власну волю, незважаючи на опір» [5]. Під владою можна розуміти здатність підпорядковувати когось своїй волі, право і можливість контролювати і розпоряджатися діями інших, впливати на їх долю і поведінку, вимагати від них виконання певних рішень, вказівок і розпоряджень за допомогою права, примусу та сили.

Соціальна влада – це відносини принаймні між двома сторонами, одна з яких може віддавати накази іншій при умові, що сторона, яка отримує наказ, повинна його виконувати. Відносини влади завжди базуються на соціальних нормах — моральних, правових, політичних. Останні вимагають слухняності від тих, хто отримує вказівки, і передбачають попередження для тих, хто володіє владою, якщо наказ не виконується.

Соціальна влада є політична і неполітична. Політична влада – це влада держави (законодавча, виконавча, судова), політичних партій, громадсько-політичних організацій і рухів.

Неполітична влада включає особисту, сімейну, економічну, духовну, інформаційну, владу громадських організацій, неформальних лідерів, об'єднань, груп.

Важливими елементами (джерелами) влади є воля, знання і сила. Воля – це джерело сили в будь-якому суспільстві. Влада, з одного боку, – це передача (нав'язування) господарем своєї волі підлеглим, а з іншого – підкорення підлеглих цій волі. Воля формує цілеспрямованість і наполегливість суб'єкта

влади, робить владу активною. Влада марна без волі. Слабкість волі до влади породжує покірність.

Знання як елемент (джерело) влади наділяє владу передбачуваністю та можливостями. Сила – третя складова влади. Соціальна влада не може змусити волю до влади без сили. Також важлива сила влади, яка дає владі підтримку та довіру народу.

Суб'єкт влади нав'язує підлеглим свою волю, часто за допомогою ідеологічного впливу, але також і за допомогою брехні та обіцянок. Отже, влада демонструє можливість керівних ланок нав'язувати свою волю іншим і тим самим мати перевагу над підлеглими. А це означає, що владою можна зловживати.

Економічна сила базується на особливостях ставлення людей до речей, власності на засоби виробництва. Прикладами такого підпорядкування можуть бути власність, контроль над майном, гроші тощо. Ці способи мають бути належно юридично підтверджені.

Духовна влада та інформаційна влада – це здійснення інформатизації та ідеологічного впливу на думки людей. Засобами цього впливу можуть бути мораль, релігія, мистецтво, наукові знання, інформація засобів масової інформації тощо. Значну роль відіграє моральний авторитет – особи з певними заслугами і високою мораллю. Влада сім'ї – це вплив одного або кількох членів сім'ї протягом їхнього життя.

Політична влада – це різновид соціальної влади, яка в свою чергу є серцевиною функціонування суспільно-політичного життя [20, с. 261]. Погляд на владу крізь призму політики показує, що зв'язок між владою та політикою існує лише на певних етапах суспільного розвитку, за наявності спеціальних інститутів здійснення повноважень держави.

Існує декілька форм влади. Так, французький політолог М. Дюверже називає три історичні форми влади: «... анонімну, яка діє серед членів примітивного суспільства; індивідуалізовану владу, яка виникає з ускладненням процесів розподілу праці, появою нових видів діяльності; інституціолізовану

владу, яка ґрунтується на діяльності спеціальних інститутів, які виконують різні функції. Четверта історична форма влади, яка сформувалась в кінці ХХ ст. наддержавна влада, представлена законодавчими (Європарламент) та виконавчими (Комісія Європейських товариств) інститутами, владні повноваження яких розповсюджують країни-члени ЄС доповнює типологію М. Дюверже. Перші дві історичні форми влади є додержавними та мають неполітичний характер, а третя форма влади називається державно-політичною, четверта – наддержавною» [4].

Джерелом політичної влади є політичне панування, як панування інтересу завоювавши владу, стаєш реальною панівною силою, закріплюєш своє панування.

Державна влада – найвища і найбільш розвинена форма політичної влади. По суті, концепція « політичної сили » є більш важливою, ніж концепція « влади ». Не кожна політична влада – це державна влада (наприклад, влада політичних партій, громадських організації, рухів), але сила будь-якої країни завжди політична.

З іншого боку, державна влада є специфічною: тільки вона відіграє монопольну роль у примусі та праві видавати законні права. Однак, крім обов'язкового, вона також використовує інший вплив: віру, ідеологію, економічні фактори.

Державна влада ґрунтується на спеціальних управлінських та енергетичних органах, а також зобов'язаннях всього територіального населення, яке визначене межами законів, інших команд та поведінки, які випускаються законами, іншими командами та поведінкою.

Антоніна Колодій наголошує: « У державній владі наявні такі ознаки: структурне розмежування суспільних груп на тих, хто здійснює владу (суб'єкти влади) і тих, стосовно кого влада здійснюється (об'єкти влади); здійснення організованого і правовим чином урегульованого примусу; використання адміністративного апарату; поширення влади на певну, визначену кордонами територію, у рамках яких вона володіє ознаками суверенності (верховенства і

неподільності)» [14]. Українські вчені з демократичного суспільства розрізняють три форми політичної влади: перша, яка здійснюється у вигляді національної політичної влади, друга – за допомогою муніципальної сутності та третя – за допомогою соціальних політичних сил.

Національно-політична (державна) влада на національній території є всебічною і впливає на все населення країни. У федеральній державі вона поділяється на владу загального федерального уряду та федерального предмета (Edge, Region, Republic, State тощо) та місцеві органи влади (менеджери, керівники округів).

Уніфікована держава розрізняє центральний уряд та місцеві органи влади. Державна влада діє за принципами політичних та територіальних правил, а населення буде підпорядковане за певною територією. Державна влада – суверенна, тобто вища, незалежна від певних держав, незалежна від зовнішніх відносин. Державні та інші політичні організації, агенції та інститути є провідниками влади.

Політичність державної влади – це її публічність, виступи від імені всього суспільства, здійснення керування державою спеціальним апаратом професійних управлінців, забезпеченість примусом.

Державна влада завжди політична влада, кому вона належить і чий інтереси вона представляє і захищає, той і пояснює сутність державної влади. Влада може представляти інтереси груп, верств, класів, більшості членів суспільства чи суспільство загалом. При цьому головним виступає той, кому належить влада, а також той, хто її здійснює, це можн бути монарх, хунта, партійна еліта або демократично обрані органи влади.

Головним є й те, якими способами й методами реалізується влада – диктатурою, авторитаризмом, демократією. Владні структури у своїй діяльності формуються та опираються на конкретну соціальну спільність і захищають інтереси влади. Будь-який тип державної влади повинен представляти інтереси національного населення країни та розв'язувати соціальні проблеми.

З розширенням соціального фундаменту методи національного та громадянського суспільства, переваги демократичних форм та методів у формуванні та здійсненні влади підвищили стабільність та ефективність національної енергетичної операції. Сила муніципальної влади має свої особливі характеристики, тобто притаманні поєднанню громадських та публічних принципів формуванню та реалізації відносин; вона є муніципальною, виражає волю місцевого населення. Бажання населення має на меті вирішити загальні цілі. Суть політичного характеру муніципальної форми розкривається за участю певних політичних сил та відображає загальні інтереси населення території, водночас використовує силу й важелі примусу, а також має право видавати і застосовувати нормативно-правові акти. Головною рисою державної влади на муніципальному рівні є – місцеве самоврядування.

Суспільно-політична влада здійснюється у межах членства і впливає лише на членів конкретні політичні організації (рухи).

Отже провівши аналіз політичної влади, можна виділити такі ознаки: верховенство, публічність, моноцентричність, легальність, різноманіття ресурсів.

Обов'язковість рішень влади для інших видів влади та суспільства в цілому представляє верховенство політичної влади. Вона може знизити вплив інших видів влади або зовсім зупинити функціонування окремих їхніх суб'єктів.

А. Колодій зазначає: « суспільний, безособовий і відкритий характер влади, який вона здійснює від імені та в межах всього суспільства розкриває публічність політичної влади» [14]. Єдиний центр прийняття рішень, які стосуються всього суспільства, розкривається моноцентричністю політичної влади. Отже, центром є держава, її вищі органи.

Економічна, соціальна та духовно-інформаційна влада, яка не має відношення до політичного вигляду, є поліцентричною. Вони займають одні й ті незалежні центри - компанії, соціальні фонди, ЗМІ.

Легітимність політичної влади є легітимністю примусу. Ще однією особливістю політичної влади є різноманітність ресурсів, що сприяє її ефективності. Це буде не просто примус, а економічно, соціально, духовно та інформаційно важливий вплив. З допомогою правових і політичних норм здійснюються найважливіші рішення.

Як суспільне явище, влада має свою структуру – джерела влади, засоби, суб'єкти влади, об'єкти влади, ресурси влади, функції влади. « Авторитет, сила, закон, багатство, престиж, соціальний і політичний статус, знання, інтерес, таємниця є джерелами політичної влади» [20]. « Найвагомішими джерелами влади, є сила, багатство і знання», – як зазначає американський вчений О. Тоффлер [26]. Влада, яка базується на силі – це влада нижчої якості, та, що базується на багатстві, – середньої, а на знаннях – найвищої якості й ефективності

Професор О. Рудакевич наголошує на таких засобах політичної влади як: « ... право, авторитет, переконання, традиції, маніпулювання, насильство» [22]. Соціальні групи, насамперед панівні класи, політичні еліти, окремі лідери є суб'єктами влади. Носіями влади виступають різні державні та політичні організації, органи та установи.

У науковій літературі віднаходимо й іншу класифікацію владних суб'єктів – первинні й вторинні. Первинним суб'єктом за демократичного правління є народ.

Народ є єдиним джерелом влади у державі. Підгрупи, представницькі групи, політичні партії, асоціації та групи специфічних (приватних та неформальних) інтересів є вторинними суб'єктами влади.

Громадяни держави, наділені конституційними правами на виконання своїх обов'язків, і навіть політичні лідери є суб'єктами політичної влади. Суб'єктами влади є суспільства, класи, народи, групи та індивіди. До об'єктів політичної влади також відносяться всі сфери життя – економічну, соціальну, духовну, науково-технічну. А до ресурсів влади належать суб'єктивні,

політичні, матеріальні, соціальні, культурні, інформаційні, силові, демографічні сфери життя суспільства.

Їхня роль може змінюватися з часом. Суб'єктивні ресурси влади включають особистісні характеристики суб'єктів влади, такі як політична освіта, компетентність, організованість, політична воля, здатність аналізувати та прогнозувати політичні ситуації, вміння приймати рішення та брати на себе відповідальність, рішучість та авторитет. Урядові політичні ресурси ґрунтуються на існуванні розвинених політичних партій, ефективних державних структур, людських ресурсів та розвиненої політичної культури.

Економічні ресурси влади залежать від розвитку матеріальної та технічної бази суспільства, вигідного географічного положення, багатства корисних копалин, розвинених виробничих технологій, кваліфікованої робочої сили та ін.

Соціально-структуроване суспільство з високими показниками освіти, соціальним забезпеченням, медичним обслуговуванням – це і є соціальні ресурси влади.

Культурно-інформаційними ресурсами влади є інформація, знання, ЗМІ, маніпулювання суспільною свідомістю.

Владними силовими ресурсами є армія, поліція, служба безпеки, суд, прокуратура.

Юськів Н. у своїх працях наголошує: «... правові ресурси держави представлені правовими цінностями, розвиненою правовою системою та високою правовою культурою населення. Фізично та психічно здорове населення, відсутність різкого вікового дисбалансу, стабільні демографічні відносини являють собою демографічні ресурси влади» [26]. Політична влада реалізується через механізми владних відносин.

Польський політолог Єжи Вятр описує механізми владних відносин таким чином:

« ... 1. наявність як мінімум двох партнерів у владних відносинах;

2. воля імператора виявляється у формі певних актів, які передбачають санкції за непокору цій волі;

3. обов'язковість підкорення особі, яка здійснює владу;

4. соціальні норми, що закріплюють право одних осіб видавати акти, а інші особи мають їм підкорятися (юридична підтримка)» [27].

1.2. Історіографія проблеми та ключові напрями дослідження

Коли змінюються парадигма, ідеологія, політичні та правові системи, питання національної законності влади відобразатиметься в соціальній реальності. Питання влади та легітимності пов'язане з сучасною реальністю розвитку демократичного простору. Сьогодні проводяться академічні та практичні дискусії, що пропонують проблему стандартизації та сертифікатів вартості в інституційній галузі. Ці питання особливо важливі в умовах глобальної, геополітики та місцевих політичних конфліктів. Питання національної законності влади завжди було в центрі уваги науково-дослідного інтересу.

Зі змінами в соціальному середовищі змінився зміст легітимності національної енергетичної системи. Наприклад, легалізація правління короля відрізняється від легалізації монархії після появи сучасних територіальних країн. Значних змін феномен легітимності зазнав за доби революцій XVIII-XIX ст. та правового позитивізму.

У Радянському Союзі питання легітимності не було темою досліджень. У політичній теорії та практиці в той час люди вважали, що влада є етнічною, і вона складалася з найціннішого представника серед людей. Не було потреби у схваленні та визнанні.

У нинішньому розвитку України як незалежності, демократії та верховенства закону легітимність є нагальною. Причина полягає в зміні у формуванні держави, суспільства та розуміння народом влади.

У сучасній ситуації внутрішнього розвитку України як незалежної, демократичної та правової держави актуальним стало питання легітимності.

Причиною цього є зміна організаційної моделі державотворення, сприйняття та розуміння влади суспільством і людьми. Щоб краще зрозуміти, що означає термін «виправдання», варто зазирнути в минуле.

У наукових трактатах Аристотеля, Демокріта, Платона, Сократа та інших античних філософів обговорювалося питання про переваги та недоліки того чи іншого суспільно-політичного ладу. Так, Шульженко Ф. у своїх дослідженнях відмічає: « Стародавні філософи вважали, що найважливішою характеристикою справедливої нації є легітимність. Вони описали це як результат примусової взаємодії між урядом і суспільством. Античні мислителі обговорювали питання побудови «ідеальної держави» і таким чином звернули свою увагу на відносини між владою та підлеглими. На їхню думку, влада повинна сприйматися громадянами як справедливість, що відповідає її ідеальній і священній природі. А підлеглі повинні виконувати накази через свідому довіру та повагу до владного суб'єкта. Платон розуміє ідеальну державу як реалізацію духовних цінностей і максимальне втілення ідей у суспільно-політичне життя полісу. Адже ідеальна держава – це держава, для котрої є головним мудрість, мужність, розсудливість та справедливість» [25].

Кухта Б. досліджуючи владу минулого пише: « Ідеальна держава, на думку Аристотеля повинна ґрунтуватися на реально наявних економічних структурах і типах державної влади в становому суспільстві. За Аристотелем, основним критерієм визначення «правильності» форми державного ладу виступає здатність керівників держави служити заради суспільної користі. Середньовіччя сформувало політико-правову теорію Т. Аквінського, яка підтверджує теологічні джерела легітимності державної влади. За Фомою Аквінським, за монархічної форми правління правитель держави є творцем держави, так само як Бог є правителем і творцем світу» [15].

Юськів Н. аналізуючи історію влади відмічає: « Перше більш детальне пояснення легітимності дається Т. Гоббсом, Б. Спінозою, Д. Локком, Ж.-Ж. Руссо. Наприклад, правовою гарантією справедливої держави Д. Локк вважав принцип народного суверенітету. Це дає змогу уникнути зловживань владою та

службових злочинів» [26]. Ж.-Ж. Руссо у статті «Про суспільний договір» подав « класифікацію основних форм державного правління. Це залежить не лише від ступеня участі громадян у політиці, а й від дотримання правових процедур у процесі успадкування влади, а саме його легітимність» [15].

Т. Гоббс пояснював ідею освячення « ...як спосіб легітимізації державної влади та сприяв встановленню справедливого правового та соціального порядку, кінцевим вираженням якого є теократичне правління» [20].

Сучасний підхід до обґрунтування легітимності приписують двом великим представникам німецької класичної філософії І. І. Канту [12] і Г. В. Ф. Гегелю [8].

Теорія Канта передбачила побудову ліберально налаштованих сучасних теоретиків. У побудові своєї концепції Кант використовував деонтологічний метод інтерпретації виправдання, який передбачає пояснення соціальної реальності через ідеалізовану нормативну модель політичного життя суспільства. Гегель плекає цінності та традиції конкретних народів, необхідні для формування суспільного ладу та основи його легітимності.

Теорія обґрунтування влади була розроблена М. Вебером [5]. Дослідники вважали, що всі уряди потребують самовиправдання, визнання та підтримки. Соціальне підпорядкування виникає між соціальними агентами за умови, що вони вірять у легітимність наявного політичного порядку і що суспільний добробут залежить від його підтримки.

М. Вебер розрізняє три типи легітимності: « Традиційні (монархія), раціонально-правові (переважно демократичні республіки), харизматичні (влада масових політичних лідерів). Легалізація неможлива без підвищення правової свідомості громадян як необхідної передумови демократизації виборчого процесу» [5].

Дослідник Д. Істон виділив « ідеологічний, персональний і структурний аспекти легітимності». Цим він доповнив типологію виправдання Вебера. « Ідеологія забезпечує громадянську підтримку національної політики. Авторитет, харизма політичного лідера зміцнює легітимність влади. Легітимні

політичні відносини в суспільстві будуються конституційними нормами, які встановлюють порядок функціонування органів державної влади. Громадяни вважають наявну політичну владу легітимною та довіряють усім політичним інститутам у державі, якщо вони стабільні та ефективно функціонують» [2].

Д. Істон стверджує: «... умовами легітимності політичної влади є певні соціально-психологічні відносини, засновані на консенсусі інтересів, які гарантують прийняття і підкорення владі, схвалення її вимог і підтримку її дій. Легітимність — це ступінь, до якого члени політичної системи вважають себе гідними підтримки» [2]. Такий підхід дозволив Д. Істону розмежувати типи підтримки як за предметом, так і за змістом, а також за часом їх дії, а також між дифузними та специфічними обґрунтуваннями. Всепроникна легітимність, за Д. Істоном, — це загальна, фундаментальна, стійка, майже емоційна підтримка ідей і принципів політичної влади, незалежно від наслідків її діяльності. Конкретна легітимність є ситуативною, короткостроковою, орієнтованою на результат і ґрунтується на свідомій підтримці влади та її механізмів. У 1980-х роках політична наука запровадила підтримку змішаних форм із широким і конкретним обґрунтуванням.

Структурно-функціональний підхід до формування політичної системи суспільства, який розробив Т. Парсонс, став особливо актуальним у середині ХХ ст. серед науковців. Дослідник наголосив на тому, що «... легітимність державної влади безпосередньо залежить від рівня політичної культури громадян та ефективної діяльності політичних інститутів. Суспільство є самодостатнім тою мірою, в якій його інститути легітимізовані загальноновизнаними гуманістичними цінностями політичної культури» [28].

Цю думку продовжує обговорювати С. М. Ліпсет: «... легітимність як здатність системи створити і підтримати у людей переконання в тому, що наявні політичні інститути є найкращими з можливих для суспільства» [25]. У центрі уваги ліберальних і комуністичних теоретиків кінця 20-го і початку 21-го століття. Існує також питання легітимності в контексті пізнього капіталізму. Д. Роулз і Р. Дворкін сприйняли тему в ліберальному сенсі.

Як представники лібералізму, ці дослідники вбачають в основі суспільного розвитку соціальний атомізм, рівність і незалежну владу серед членів суспільства. Дж. Роулз і Р. Дворкін досліджують джерела легітимності політичних, правових та інших соціальних інститутів, норм і принципів. У своїх роботах ці філософи розвивають деонтологічну позицію Канта і пропонують тлумачення виправдання, яке можна розглядати як деонтологічний закон. Таким чином, нормативна стратегія Д. Роулза будується на системі принципів справедливості, наприклад, чесності, щоб забезпечити рівність прав на основні індивідуальної свободи. Нерівність допускається лише за умови, що вона компенсується найменш захищеними членами [27].

Р. Дворкін будує систему принципів за принципом рівності та поваги до прав людини, прав держави. Критикуючи теорію справедливості Роулза за її абстрактність, Дворкін уточнює припущення, пов'язані з суспільним договором, і дистанціюється від недоліків класичного лібералізму та негативних наслідків його впровадження в сучасну внутрішню та соціальну зовнішню політику. Посилить момент егалітаризму, який дозволяє критикувати країни заходу. Громадський підхід до проблеми виправдання є у роботах А. Макінтайра та Ч. Тейлор.

Як прихильник комуністичних поглядів, аналізуючи владу Макінтайр стверджує: « Солідарність і згуртованість членів суспільства, заснованого на культурних та історичних цінностях, є ключовими для формування справедливого суспільства, орієнтованого на реалізацію спільних інтересів бути платформою» [23].

Здійснивши у своїй праці синтез ліберальної та комуністичної платформ, Ю. Габермас запропонував досить оригінальний погляд на природу виправдання та стратегії його реалізації в сучасному світі. Габермас наголошує на векторній спрямованості суспільного розвитку на соціальне співробітництво через спілкування. Ю. Габермас, як представник вільної спільноти, включив у свою соціальну теорію «... позиції деонтології та культуроцентризму і водночас започаткував нову концепцію, в рамках якої були розвинуті герменевтичні

основи теорії розуміння як передумова соціального миру» [7]. У цьому контексті німецькі філософи ставлять питання про досягнення консенсусу на основі розуміння, яке має слугувати джерелом легітимності політичних, правових та інших соціальних інститутів.

Французький політичний соціолог М. Дорган наголошує: « Веберівське тлумачення типів легітимності (традиційна, харизматична, раціональна) є концептуальним для розуміння складних взаємозв'язків у сфері легітимності влади у ХХІ ст., вважає його застарілим. Запропонована М. Вебером типологія легітимності більше не підходить для вивчення сучасних режимів. Харизматичні явища, навпаки, стають дуже рідкісними. Два з трьох елементів типології Вебера здебільшого порожні. Відтепер майже всі країни повинні бути віднесені до третього типу, який є сумішшю різних типів. При розгляді теорії М. Вебера необхідно враховувати тісно пов'язані між собою поняття довіри, популярності та ефективності» [27]. Легітимність є основою стабільності та виживання демократичних режимів.

Американський політолог Х. Лінц під легітимністю розуміє віру в те, що наявний порядок є вищим за будь-який інший і заслуговує на увагу та підтримку, незалежно від своїх недоліків. Іншими словами, віра в те, що законно обрана влада має право віддавати накази та вимагати їх виконання, в тому числі й силою. Лінц дає мінімальне визначення виправдання. Законним є той режим, який вважається найменш шкідливим з усіх інших режимів. Таким чином, легітимність демократії базується на переконанні, що жодна інша адміністрація в державі не може гарантувати успіх колективного блага. Окрім легітимності, на думку Лінца: «... на стабільність режиму впливають ефективність і дієвість режиму. Ефективність означає здатність системи знаходити розв'язання важливих проблем. Якщо ефективність визначається результатами, то ефективність – це здатність впроваджувати політику, яка дає бажаний результат. Навіть найкращі закони можуть бути марними, якщо їх не виконувати. У цей момент між очікуванням і задоволенням виникає розрив, який переходить у незадоволення» [25].

На думку О. Хеффе: «... будь-яка держава справедлива і тому не тільки правова, а й лише справедлива. Німецькі юристи вживають термін «політичне правосуддя», кажучи, що воно означає закон і моральність держави. Тобто держава і право розглядаються з моральної точки зору» [19]. Німецькі дослідники приходять до висновку, що основним критерієм легітимності держави й права є ідея права або справедливості, її фундаментальні (свобода) і опосередковані (права людини) принципи. Тому виправдання вимагає попередніх позитивних і ультрапозитивних або філософських причин. Права людини – це розподільні переваги, які застосовуються до всіх людей.

Спираючись на ці міркування, О. Хеффе стверджує: « Відносини соціального примусу цілком виправдані, лише якщо вони приносять користь окремому учаснику, а не просто всім учасникам. Люди легко погоджуються на практику отримання пільг. Тому розподіл прибутку як принцип справедливості зводить будь-яку згоду до принципу легітимності. Німецькі вчені виявили, що навіть якщо примусова соціальна система гарантує соціальну координацію, ефективність, безпеку та стабільність, вона також гарантує колективне щастя, але внаслідок індивідуальних і групових інтересів їй бракує легітимності. ...точно відкидає ситуації, в яких добробут суспільства в цілому досягається шляхом активного ігнорування інтересів окремих прошарків, а не розглядання з точки зору розподільчих інтересів усіх. Це питання дає змогу комплексно розв'язувати питання про легітимність повноважень примусу. Якщо існують не лише колективні інтереси, а й інтереси розподілу, подальше обґрунтування не потрібне» [19]. Хеффе наголошує, що легітимність державної правової системи пов'язана з її обмеженнями. Він різко критикує правовий позитивізм і правовий аморалізм, які вважають, що будь-який нормативний акт можна замаскувати як чинне право.

Згідно з О. Хеффе: « Позитивна юридична влада не може бути першоджерелом справедливості, якщо всі люди характеризуються пре- та ультрапозитивними фундаментальними свободами, що впливають з акту обміну свободою. Вона може лише сприяти його реалізації. Держава забезпечує

і гарантує рівність прав своїх громадян. Не через могутні переваги, не через доброзичливість. Корінь держави – акт взаємного обміну свободою. Позитивні правові інстанції повинні здійснити справедливий розподіл взаємних обмежень свобод. Основною гарантією фундаментальних свобод є обмінна справедливість, а подальше субсидоване забезпечення вже пов'язане з порядком денним розподільної справедливості. У сучасній політико-правовій думці питання легітимності є предметом дискурсивних осмислень багатьох науковців. Більшість дослідників вважають легітимність складовою влади» [19]. Важливим розвитком питання легітимності в західній і вітчизняній політико-правовій думці XX-XXI ст. німецький філософ М. Вебер, І. Кант, Г. Гегель. Теоретики кінця 20 – початку 21 століття прагнули виявити причини кризових ситуацій у сучасних суспільствах і розробити пропозиції щодо їх подолання відповідно до обраних стратегій легітимності.

Питання легітимності стає актуальним в українській науковій політичній та суспільно-політичній думці. Це пов'язано зі значними змінами в суспільному та індивідуальному сприйнятті влади, змінами в системі державотворення, інтеграційними та глобалізаційними процесами. За радянських часів питання легітимності мало номінальне практичне значення і не набуло широкого розголосу та глибокого вивчення. Однак крах радянської моделі політичного життя та державотворення означав необхідність пошуку нового підходу до взаємовідносин між владою та управлінням, а разом з ним актуалізувалося і питання легітимності. Останнє десятиліття XX ст. ознаменувалося вивченням закордонного досвіду в контексті легітимності та характеризується формуванням загальнонаукового та філософського підходу до дослідження.

Лише наприкінці 1990-х – у перші роки XXI століття дослідження легітимності політичної влади на пострадянському просторі стало невіддільною (частина/ознака) частиною політології та суміжних з нею дисциплін. Саме в цей період з'явилися ґрунтовні та системні наукові дослідження питання легітимності та легітимації, в яких проблема не тільки розглядалася по-новому, але й набула реальної практичної спрямованості. Слід зазначити, що інтерес до

питань легітимності зазвичай посилюється в періоди політичних змін, соціально-політичної невизначеності, криз влади та рішучого падіння довіри до держави та її інститутів. Тому в багатьох випадках ці дослідження містять не лише певні узагальнені або авторські теоретичні концепції та теорії, а й низку практичних рекомендацій, спрямованих на виявлення причин криз легітимності та делегітимації в органах влади та управління, а також різних методики й технології подолання кризових явищ, а ще пояснюють перестороги щодо їх недопущення у майбутньому.

У виданні «Влада і суспільство в Україні. Історичний контекст» сучасні дослідники Інституту історії України проаналізували відносини, які склалися між українським народом і державою на різних етапах. У центрі уваги книги – питання легітимності влади в історичному контексті. Зокрема, у Михальченко М. відмічає: « Наскрізною темою минулого була одержимість урядів довести суспільству свою легітимність. Повторювалася ситуація, коли черговий український панівний клас не мав стабільної бази в традиціях безперервної держави й ставав на слизьку стежку популістської політики. Це лише послабило їхні позиції, вони втратили політичну волю і врешті-решт були змушені поклатися на зовнішні сили. Ціною стало звуження свободи дій і подальша втрата незалежності» [19]. Досліджуючи основні підходи до вивчення питання легітимності державної влади у вітчизняній та закордонній літературі, Л. К. Байрачна підкреслює: « Питання легітимності влади має потужну дослідницьку традицію в європейській та американській політиці та юриспруденції. У закордонній політико-правовій науці опубліковані сотні праць на цю тему. У них досить детально описані її теоретичні, методологічні та історичні аспекти. Однак більшість цих робіт ґрунтується на аналізі традицій і досвіду західноєвропейських і північноамериканських суспільств. У зв'язку з цим у сучасній політичній та юридичній науці відчувається певний дефіцит праць, що стосуються легітимності влади стосовно країн Східної Європи та України, особливо в нинішній, певною мірою специфічний період розвитку» [2].

Серед дослідників вітчизняної проблематики легітимності слід назвати Є. К. Бистрицького, О. Ю. Дащівську, Ю. І. Калюжну, О. Ю. Кудрявцева, А. Б. Міщенко, П. Г. Манджолу, П. М. Олещука, С. Рябова, І.В. Толстова, М.Г. Тура, В.І. Чубаєвського, Є.Г. Цокуру, Юрійчука та інші.

Однією з особливостей досліджень легітимності є відсутність концептуальної узгодженості та термінологічної єдності. Кожен дослідник розуміє легітимність по-своєму і пропонує власне бачення її конкретних проявів, ознак та складових. Спроб узагальнення та систематизації проблематики легітимності небагато, і вони, як правило, є неповними. Вітчизняні науковці пояснюють законність у контексті політичної влади, громадянського суспільства, політичної та адміністративної систем, традицій державотворення.

Питання джерел легітимності має свої інтерпретації, типології та особливості. Науковців більше цікавлять загальні аспекти та проблеми законності або особливості практичної реалізації конкретних теорій і концепцій легітимності в сучасному українському суспільно-політичному житті. Ці дослідження не лише збагачують проблематику та теорії легітимності політичної влади, але й вводять їх в активний науковий обіг, сприяють поясненню та поглибленню знань з проблем легітимності політичної влади, а також демонструють формування перспективної та потужної наукової школи в сучасній українській політичній науці.

ВИСНОВКИ ДО 1 РОЗДІЛУ

Проаналізувавши теорію, методологію та історію дослідження легітимності влади та переглянувши суть наукових концепцій та політичної влади, ми можемо ввести такі висновки:

1. Влада може створити та розподіляти дуже важливі вартості для всіх – безпеку, порядок, стабільність та добре організованість.
2. Політична влада – це соціальна сила та серцевина соціального та політичного життя.
3. Державна влада діє за політичними та територіальними принципами для підпорядкування населення на певній території. Державна влада – це суверенітет, найвищий, незалежно від певних держав, незалежна й рівноправна у зовнішніх відносинах.
4. Носіями влади є національні та політичні організації, агенції та установи. Політичний характер державної влади означає її пропаганду, що представляє промову всього суспільства, та спеціальний інститут національного менеджменту, щоб забезпечити примус.
5. Зі змінами в соціальному середовищі зміст легітимності в національній системі влади змінився.
6. Законність є основою стабільності та виживання демократичних режимів.
7. Питання легітимності поступово висвітлюються в політології, соціальній та політичній думці України. Основою цього є сприйняття влади та національної системи формування суспільством та особистістю, що супроводжуються змінами в процесі державотворення.

РОЗДІЛ 2

ПОЛІТИЧНА ВЛАДА: ФАКТОРИ ТА ДЖЕРЕЛА, ЛЕГІТИМНОСТІ, ПЕРЕДУМОВИ Й ПРИЧИНИ ЇЇ ВТРАТИ

2.1. Легітимність: визначення, сутність, характеристика

Поняття легітимності займає значне місце в різноманітних сучасних соціальних дискурсах. Хоча етимологічно воно і означає законність (від лат. *legitimus* – законний), але у своєму концептуально-смісловому змісті це поняття не може бути повністю висвітлено поняттям легальності (від лат. *legalis* – законний) – формальна, юридична законність. Виступаючи в якості складного семантичного утворення, поняття легітимності включає і поєднує у собі такі смислоутворення, як: «авторитетність», «довіра», «відданість», «добровільність», «обґрунтованість», «справедливість», «законність» і деякі інші. Специфічні юридичні, політичні, морально-етичні дискурси можуть робити акценти на різних аспектах цього поняття.

Кухта Б., досліджуючи легітимність, зауважує: «Легітимність представляє ціннісний, культурний аспект взаємин влади і суспільства, виникає з однорідності політичних установок, звичаїв, традицій, економічної системи, загального духу даного типу обставин» [20].

Влада може здійснити легалізацію певних відносин, але в тому випадку, якщо вони будуть суперечити настановам і ціннісним характеристикам суспільства або окремих його прошарків, то будуть сприйматися носіями даних уявлень як нелегітимних, які негативно позначаються на уявленнях про легітимність влади та її повноважень. Самі легально-правові організми функціонування влади і суспільства припускають їх признання суспільством, що й робить їх легітимними.

Вивчення й концептуалізація цього поняття має безсумнівно світоглядне й методологічне значення. У наукові дослідження термін «легітимність» вперше ввів і тематизував саму проблематику легітимності німецький мислитель Макс Вебер.

Але ще в кінці XIX століття легітимність як поняття і феномен було пояснено німецьким теоретиком права Георгом Єллінеком. У своїй фундаментальній праці «Загальне вчення про державу» дослідник констатує: «... саме «легітимність» означає правомірність в природно-правовому сенсі, тобто відповідність соціальної практики уявленням більшості її суб'єктів про її справедливість або розумність» [5].

Природний закон є стандартом для оцінки легітимності будь-якого порядку. Цікаво, що навіть зараз ця цінність була визнана законом про природу, це було надалі розроблено в концепції сучасних прав людини (Хабермас Ю. К., Максимов С. І.).

У працях М. Вебера читаємо: «... легітимність – це розуміння важливості певних соціальних відносин і необхідна умова, яка визначає поведінку, орієнтовану на індивідів. Законність – це визнання, його якість може забезпечити всебічність та інтеграцію соціальної системи» [5].

М. Вебер розробив теорію легітимності й розділив легітимність на три основні типи: традиційну, раціонально-легальну і харизматичну.

Історично першим типом легітимності є традиційна. Традиційні норми є джерелом взаємовідносин між пануванням і підкоренням і характеризуються як непорушні, а за їх недотримання накладаються каральні санкції.

Другий тип легітимності влади – раціонально-правовий: за М. Вебером, він ґрунтується на «царстві права» та вільному волевиявленні громадян.

Держава з раціонально-правовим типом правління характеризується такими ознаками: суспільство підпорядковане закону, а не окремим особам, існує державний апарат, що складається зі спеціально підготовлених чиновників, а поведінка влади по відношенню до всіх громадян ґрунтується на

правових нормах і розумних правилах. При цьому правила можуть бути змінені у встановленому законом порядку.

Третім типом легітимності влади є так звана харизма (від грецького *harisma* – «дар Божий»). Харизма розуміється як вроджена обдарованість людини, яка виділяє її з натовпу. Харизматичні якості включають в себе талант до чаклунства і пророцтва, а також досконалість духу і мови. Ці унікальні і видатні якості дозволяють політичним лідерам бути пророками й лідерами і таким чином зберігати свою владу. Наприклад, Цезар, Наполеон, Ленін, Сталін, Гітлер і Мао мали особливі, притаманні лише їм якості. Однак харизматичними особистості стають не лише завдяки своїм вродженим даним, але й завдяки підтримці мас, які потребують такого типу лідера на певних етапах розвитку суспільства.

Харизматичний тип легітимації влади існував у різні періоди історії. Сьогодні він характерний для держав з авторитарними і тоталітарними політичними режимами, де відсутні справжня свобода і права людини.

На нашу думку, легітимність влади не обмежується трьома класичними типами. Наприклад, британський дослідник Д. Хелд пропонує поряд з уже відомими типами легітимності говорити про такі, як:

- 1) « згода під загрозою насильства», коли люди бояться загрози з боку влади і підтримують її доти, доки вона не загрожує їхній безпеці;
- 2) « легітимність, що ґрунтується на байдужості» свідчить про байдужість до стилю або форми правління;
- 3) « прагматична (інструментальна) підтримка, коли довіра до влади здійснюється в обмін на обіцянки конкретних соціальних благ;
- 4) « нормативна підтримка, яка передбачає згоду з політичними принципами, що поділяються народом і владою;
- 5) « вища нормативна підтримка, де такі принципи означають повну відповідність» [25].

Деякі науковці виділяють також ідеологічну легітимність, яка зумовлює підтримку влади суспільством внаслідок активної агітаційної та пропагандистської діяльності правлячого класу. Це пов'язано з тим, що в історії класової держави ідеологічна легітимність існуючої політичної системи завжди вважалася важливою, часто першорядною. Ідеологічна легітимація влади – незаперечна історична реальність, і так само нерозумно було б ігнорувати прагнення влади до самоствердження через самовиправдання. Відомо, що монархи намагалися обґрунтувати своє право на владу за допомогою релігійних забобонів та інших ідеологічних ілюзій і психологічних стереотипів. Деякі правителі, такі як Катерина II, намагалися прислужитися своїй владі, використовуючи французьке Просвітництво, а пруська монархія – філософію Гегеля.

Ідеологічна легітимність, таким чином, виникла з віри в те, що влада відповідає усталеній концепції справедливості, закріпленій в ідеологічних доктринах великих мислителів.

Про роль ідеологічної легітимності переконливо писав Токвіль у 1930-х роках. Він вважав: « Сукупність думок і переконань про політичні цілі, тобто державу та управління, джерелом покори та згоди. Без цих спільних переконань суспільство не може процвітати, не кажучи вже про існування. Це тому, що без спільних ідей, які поділяють усі, неможливі спільні дії, а без спільних дій можуть бути люди, але не може бути соціальної організації. Для того, щоб суспільство існувало, певні ідеї повинні оволодіти умами всіх громадян і об'єднати їх. Сучасні цивілізовані правлячі еліти добре засвоїли те, про що писав Токвіль і на чому неодноразово наголошували пізніші марксистські теоретики» [28]. Описані типи легітимності влади, в принципі, в реальному житті переплітаються і доповнюють один одного, а сучасні форми легітимності є, по суті, модифікованими варіантами вихідних форм, виділених М. Вебером. Це свідчить про те, що питання легітимності влади існує й існує в усіх інститутах, в тому числі й в демократії.

Сьогодні існує криза легітимності, вона може змінювати свою інтенсивність, свій характер і ступінь підтримки влади (інститутів). У процесі кризи проходить зниження суттєвої підтримки державної влади та системи правління в цілому, а це впливає на якісні зміни в її ролі та функціонуванні.

Сьогодні немає однозначної відповіді на питання, чи існують абсолютні індикатори кризи легітимності, чи вона є суто ситуативною характеристикою політичного процесу. Наприклад, науковці, які пов'язують кризу легітимності режиму з дестабілізацією політичної влади та управління, в якості таких критеріїв називають такі фактори:

- 1) нездатність влади виконувати свої функції або наявність незаконного насильства в політичному просторі (Ф. Уайт);
- 2) наявність військового конфлікту або громадянської війни (Д. Яворський);
- 3) нездатність влади адаптуватися до мінливих обставин (Е. Циммерман);
- 4) розпад конституційного ладу (С. Хантінгтон);
- 5) відсутність серйозних структурних змін або зниження ефективності виконання основних завдань влади (бюджетування та розподіл політичних функцій між елітами) [21].

Якщо узагальнити найважливіші підходи, то основними причинами кризи легітимності правлячого режиму є рівень суспільного політичного протесту, спрямованого на повалення режиму та результати виборів, референдумів і опитувань, які свідчать про недовіру до режиму.

Ці індикатори вказують на нижню межу легітимності, за якою слідує крах чинного режиму, а потім і повна зміна конституційного ладу. До чинників, що визначають цю нижню межу – поточну динаміку симпатій і антипатій до влади – належать функціональне перевантаження держави та обмеженість державних ресурсів, сплеск опозиційної активності, постійні порушення режимом встановлених правил політичної гри, нездатність влади пояснити народу сутність своєї політики, зростання злочинності, зниження рівня життя населення, а також широкий спектр інших соціальних негараздів.

Таким чином, основні причини делегітимації полягають у протиріччі між загальнолюдськими цінностями, що панують у суспільстві, та егоїстичними інтересами правлячої еліти, між демократичними ідеалами та суспільно-політичною практикою.

2.2. Специфіка легітимності пострадянських режимів в умовах трансформації політичних інститутів

Трансформації політичних інститутів є наслідком кризи легітимності влади. Процес делегітимації попередніх, які втратили визнання інститутів, і легітимація нових, більш функціональних інститутів, значною мірою відповідають вимогам і умовам, які схильні до трансформації політичних систем, котрі є характерними для всіх держав, які утворилися на пострадянському просторі. На початку 1990-х років стало зрозуміло: політична влада може відчужуватися і відновлюватися в конкурентній боротьбі; почали існувати цілком реальні механізми, які сприяють легітимації політичних акторів, звільнених від певних зобов'язань корпоративних відносин.

Легітимація як процес здобуття й утвердження при владі починає технологізувати, багато в чому відштовхуючись від іманентності політичної ситуації трансформації. Так чи інакше, процес легітимації ключового інституту політичної системи – політичної влади у схильні до трансформації політичні системи пострадянського простору має свою певну специфіку, яка відрізняє його від інших випадків трансформації (наприклад, посткомуністичні транзити в державах Східної Європи). Визначення специфічності пострадянської трансформації та особливості легітимації політичної влади в її умовах якраз і знаходяться в полі нашого дослідницького інтересу.

На наш погляд, політична ситуація трансформації пострадянських суспільств і легітимація політичної влади в її умовах, може бути змінена за допомогою прикладного політичного аналізу, що виявляє основні компоненти політичної ситуації і їх взаємозв'язок. Не випадково, в класифікації політичних ситуацій говориться про перехідну (транзитну) політичну ситуацію, в класифікаційній опозиції до якої знаходиться стабільна політична ситуація.

Аналіз ситуації політичної трансформації та легітимації політичної влади в її умовах, можливий в разі наявності в ній основних компонентів, та чи

інша комбінація яких і являє собою конкретну модель політичної ситуації, що і надає кожній політичній ситуації унікальності, а тому і специфічності. Взагалі, до числа основних компонентів політичної ситуації заведено відносити просторово-часовий континуум, норми, чинники, акторів та їх стратегії, акції, інтеракції, позиції та диспозиції, ресурси й потенціал.

На наш погляд, кожен з цих компонентів політичної ситуації, так чи інакше, має вихід на проблему легітимації політичної влади, у зв'язку з чим може бути встановлена залежність цих змінних один від одного. Специфіка процесу легітимації політичної влади в конкретній політичній системі, що знаходиться в пошуках нової ідентичності в умовах транзитної гри, цілком і повністю відштовхується від своєрідності політичної ситуації трансформації, від конфігурації її структури, яка представлена сумою складової її компонентів. Процес легітимації політичної влади в умовах трансформації політичних інститутів держав пострадянського простору не виняток. Специфічність процесу легітимації багато в чому завдячує компонентам політичної ситуації. Пострадянський транзит представляється складною системою, організованою в часі. Виявлення її місця в часі може бути здійснено, як вважає А. Колодій : «... у співвіднесеності з попередніми й з наступними процесами» [14].

Просторово-часовим континуумом схильних до трансформації пострадянських суспільств є геополітичний простір колишніх республік СРСР, утворений після розпаду СРСР (літо-осінь 1991 року). Тут, передбачається, що всі політичні системи держав пострадянського простору, перебуваючи в ситуації трансформації, мали однакові стартові умови для запуску легітимаційних механізмів, занурених в ідентичний політичний час.

Наявність цих параметрів, які вираховують просторово-часовий континуум пострадянського транзиту, дозволяє нам бачити в ньому період невідомої протяжності, для якої характерний високий ступінь невизначеності, коли дії складно передбачити, а вибір недостатньо ясний [19].

У цей період колишні структури руйнуються або демонтуються, але альтернативних структур, що володіють в рівній мірі узаконеним статусом і покликаних зайняти їх місце, поки не існує.

У ряді політичних систем відсутні підстави для констатації завершення часу транзиту (Білорусь, Росія, Україна, Киргизстан). Закінчуються перетворення в країнах Балтії, політична криза в Україні, що супроводжується постійними відставками уряду, авторитаризація політичного дискурсу в Росії і відсутність будь-яких передумов лібералізації в Туркменістані, дозволяють констатувати унікальність кожної ситуації транзиту, попри те, що практично, старт перетворень почався в один і той же час.

Система норм, що дісталася у спадок пострадянським державам при трансформації, не могла відповідати завданням, які ставилися перед ними. Формування демократичних інститутів не могло відбуватися в умовах норми, інституціоналізованої для забезпечення функціонування радянської системи. Як зауважують дослідники, у всіх країнах, які вступили на шлях трансформації тоталітарної системи, відбуваються серйозні зміни в законодавстві, які приводяться у відповідність до потреб нинішнього дня і до принципів правової держави [26].

Система норм, яка супроводжує конкретну політичну ситуацію, може бути скомпонована як формальними, так і неформальними нормами. У першому випадку, джерелом норми, що визначає розвиток політичної ситуації, є закон, у другому, більш умовна конструкція, яка позиціює в формі наявної традиції. Так, як в контексті трансформації пострадянських суспільств, нами розглядається специфіка легітимації політичної влади, то норми, будучи компонентом політичної ситуації, позиціонуються механізмом легітимації. Процес легітимації політичної влади в умовах пострадянської трансформації відбувався паралельно зі становленням джерел норми, а згодом, джерела норми, затверджені в інституційній формі, стали серйозним референтом для стратегій політичних акторів, пов'язаних з реалізацією влади на всіх її рівнях.

Недосконалість і нечіткість норми, як механізму політичної легітимації провокує невизначеність пріоритетів здобуття та реалізації влади. В січні 2006 року Верховна Рада висловила свою недовіру прем'єр-міністрові Ю. Єханурову. Дарма що те, що В. Ющенко не може втручатися в питання, пов'язані з довірою до уряду, одначе, він висловився проти відставки, чим підтвердив сформовану ситуацію з не чинною Конституцією, прийнятою 28 червня 1996 року під загрозою розпуску парламенту [26].

Різновиди норм визначають типи легітимності, які наявні в тій чи іншій політичній системі. Використовуючи веберівську типологію легітимності, В. Гельман вважає, що переважання формальних інститутів може свідчити про раціонально-легальний тип легітимності, який панує в конкретній політичній ситуації. В свою чергу, при традиційній і харизматичній легітимності домінують неформальні інститути [25].

Ці думки дозволяють нам сформулювати гіпотезу про наявність в структурі легітимності політичних акторів в ряді транзитних випадків харизматичної складової. Зауважимо, що їх легітимація супроводжувалася атакою на наявний норму. Практики атаки на наявний порядок моментально репрезентувалися джерелами легітимності (розстріл Верховної Ради в 1993 році в Росії, захоплення грузинського парламенту у 2003 році, передчасна присяга В. Ющенка і третій тур виборів у 2004 році, заворушення в Бішкеку та Оші навесні 2005 року). Ці акції непокори нормі передбачали політичну легітимацію нової влади, це свідчить про присутність в досліджуваних випадках дуже активного мобільного компонента ірраціональної та свідомої (в інтересах претендента на політичну легітимацію) елімінації наявних норм і відповідальності за їх виключення. У суспільствах, де ідеологію заміщає релігія або навіть її розмови, влада наділяється легітимністю в разі дотримання релігійних правил і звичаїв. Таким же потенціалом наділені культура і традиції – вони здатні наділити легітимністю лідера, що спирається на них, що апелює до них і сприяє їх збереженню.

Специфіка легітимації політичної влади в умовах пострадянської трансформації в контексті можливості компонента норм визначати еквілібріум транзиту, пов'язана з таким джерелом норми як церква. Потрібно визнати, що церква в силу своєї стабільності як інститут, в умовах підвищеної невизначеності, перетворюється в одного з реальних політичних акторів, підтримка якого багато значить для претендентів політичної легітимації.

Функції церкви як політичного актора актуалізуються в тих випадках пострадянських транзитів, в котрих спочатку існувала високий ступінь невизначеності результату. Так, в Україні, після політичної легітимації В. Ющенка в рейтинг 100 найвпливовіших людей України увійшли чотири представники різних конфесій, причому двоє з них, глави Української православної церкви Київського і Московського патріархату – Філарет і Володимир, відповідно займали 14 і 17 позиції.

У ситуації трансформацій, однією з умов легітимації політичної влади, є політична діяльність суб'єкта влади в проектуванні та прийнятті пакту, що дозволяє визначити долю тих політичних акторів, які постали у програшній ситуації. Інститут пакту в разі репрезентації міг свідчити про вміння політичних акторів використовувати договірне начало в реалізації власних стратегій, пов'язаних з реалізацією політичної влади, а також, безсумнівно, про їх високу консенсуальну культуру. Легітимація пакту і його подальший розвиток дозволяли перейти до одного з ключових моментів демократизації – проведення перших вільних і конкурентних виборів нової влади [19].

Поява інституту демократичних виборів стала невіддільним компонентом, включеним в процес пострадянського транзиту. Наявне законодавство в державах пострадянського простору, що регулює виборчий процес, також закріплює за тим або іншим випадком транзиту свою специфіку. Жорсткість вимог до політичних партій-учасників передвиборчих кампаній в Росії свідчить про авторитаризацію політичного дискурсу і поступове зниження кількості можливих ризиків для влади, пов'язаних з приходом в парламент небажаних політичних акторів, компроміс з якими важко досягається. Ситуації,

в яких партії влади є основними гравцями в період передвиборчих кампаній, характерні практично для всіх пострадянських держав, за винятком країн Балтії, України та Молдови. Там, навпаки, умови інтеракцій політичних партій в електоральному дискурсі відбуваються досить вільно, без явного пресингу з боку влади, тому що її ініціація буде розцінюватися як атака на відчуження на ранньому етапі пострадянського транзиту права.

Не випадково, панівним типом легітимності політичної влади в цих країнах є конструктивний тип. Ставка відсоткового бар'єру, визначеного законодавством пострадянських держав, виступає ще одним індикатором демократичності електорального дискурсу. У випадках, де його ставка досягає 7% (Грузія, Казахстан, Росія) є сенс констатувати згорання демократичних процесів. Там, де ставка низька (4% в Україні, а перед парламентською кампанією 2006 року вона була знижена до 3%) – свідчення про відсутність політичних акторів, право на абсолютний контроль над ресурсами яких не викликало б питань з боку зароджуваного громадянського суспільства [13].

Вибори керівників пострадянських держав, продемонстрували високий ступінь невизначеності результатів протистояння політичних акторів – конкурентів. У переважній більшості випадків було складно передбачити переможця, що підтверджує справедливість запропонованої нами дефініції (конструктивний тип). Перед джерелами легітимності поставала не тільки складність вибору між кандидатами, а і їх програмами.

На процес легітимації політичної влади у схильних до трансформації пострадянських суспільствах можуть впливати практично всі фактори, різновиди яких представлені в класифікаційних системах. Знову ж, надмірна залежність процесу політичної легітимації від будь-якого фактора, в умовах трансформаційної гри в окремо взятій системі (наприклад, в Молдові, позбавленої будь-яких внутрішніх ресурсів, сприяють контролюванню ситуації у себе всередині, а також її геополітичне положення, створює оптимальні умови для пошуку авторитетного референта-гравця, який здатний позиціонувати як

зовнішній фактор політичної легітимації влади) претендує на ідентифікацію політичної ситуації як, безсумнівно, специфічною.

Найбільш реальним фактором політичної легітимації нових акторів та їх стратегій на пострадянському просторі, репрезентованому в усіх випадках пострадянського транзиту, позиціонує делегітимації радянського режиму, наслідком якої стала криза і розпад радянської держави [13].

Політична ситуація не може створюватися без чинних суб'єктів політики. Політичну ситуацію організують політичні актори. У кожного з них є власне бачення політичної ситуації, а також претензії на подальший розвиток подій, який визначається їхніми політичними стратегіями. В політичній ситуації трансформації, збільшується роль конкретних політичних акторів, здатних виступати референтами, мобілізуючи на політичну участь джерела легітимності.

Так, на ранніх стадіях посткомуністичного транзиту найбільш дієвими політичними акторами позиціонували угруповання, яке сформувалося всередині комуністичних партій. Саме партійні організаційні структури були використані політичними акторами для контролю над напрямками подальших змін політичного режиму. На думку деяких дослідників, така політична ситуація склалася в Азербайджані, Білорусії, Естонії, Литві, Росії і в Україні.

У ряді пострадянських держав легітимація нової влади, представленої вихідцями зі старої номенклатурної еліти не могла досягти ефективності без елімінації з поля конкуренції політичних акторів, що грали на боці опозиції. Як правило, ця схема характеризує пострадянські держави Сходу, де шанси на демократизацію були спочатку невеликі. Подібний варіант політичної легітимації можна спостерігати на прикладах Азербайджану (Г. Алієв – С.Гусейнов), Казахстану (Н. Назарбаєв – Г. Жакіянов), Киргизстану (А.Акаєв – Ф. Кулов), Таджикистану (Е. Рахмонов – М. Іскандаров) і Туркменістану (С. Ніязов – Б. Шіхмурадов).

У всіх пострадянських державах в період трансформації ключовими акторами виступали політичні еліти. Деякі дослідники поспішають відзначити,

що структура пострадянських політичних систем дуже нагадувала моделі відносин і структури, що мають місце в кланах, що, безсумнівно, надавало транзиту специфічного характеру. Так, вибори в Киргизстані перетворилися в конкуренцію кланів, які є одними з основних суб'єктів регіональної тіньової політики [13].

Легітимація політичної влади в ряді держав пострадянського простору відбувається за безпосередньої участі кланів, які виступають найбільш активними та ресурсо-забезпеченими гравцями. Вплив кланів на процес політичного будівництва очевидний, тому можна говорити про інкорпорацію кланів в політичну систему, про їх функціональність і структурну організованість. Ця складна система неформальних відносин, охоплює персоніфіковані контакти типу патрон – клієнт і мережі горизонтальних зв'язків, яка глибоко проникла в офіційну економіку і бюрократію і пов'язала їх з громадськими колами. Відкрито не інституалізовані, ці відносини вкладалися в чіткі моделі [13].

Клієнтелізм, своїм існуванням зобов'язаний кланам, що формуються навколо впливових осіб, отримав поширення тому, що ієрархічні оболонки були ослаблені постійними перетвореннями. В обстановці кризи влади і ослаблення традиційних інститутів, – клани захопили найширші повноваження і не стикалися з серйозними обмеженнями своєї активності [16].

Співвідношення між різними областями економічного і соціального життя опосередковується формуваннями груп, які об'єднують та займаються виробничою, фінансовою і політичною діяльністю підприємств і органів місцевої влади, вважає французький політолог Ж. Сапір [25].

Дійсно, якщо уважно простежити за розвитком пострадянського транзиту, то виявиться очевидним, що траєкторія транзиту багато в чому визначалася стратегіями економічних еліт. Подібна ситуація характерна практично для всіх пострадянських держав.

Так, в Україні, протягом пострадянського транзиту за контроль над політичним дискурсом змагалися групи Литвина, Деркача, Суркіса-

Медведчука, Бакая-Волкова, Пінчука, Ющенко, Тимошенко і донецька група. Перипетії протистояння українських кланів, так чи інакше, вже потрапляли в дослідницький фокус як українських, так і закордонних дослідників [14].

Апофеозом протистояння українських політичних еліт стала «помаранчева» революція 2004 року, результати якої дозволяють говорити про те, що диспозиція еліт придбала нову конфігурацію. Зрозуміло, що стався перерозподіл влади, який задовольняв інтереси легітимованих політичних акторів, таких впливових гравців як «Інтерпайп», «Приват», «Укрсиббанк» і «Нафтогаз».

Специфіка легітимації політичної влади в умовах пострадянської трансформації також пов'язана з таким феноменом як «сім'я» політичного лідера. Пострадянська трансформація породила практики безпосередньої участі сімей глав держав в процесі прийняття і реалізації політичних рішень. Причому мова йде навіть не про те, що сім'ї починали концентруватися всередині значні ресурси, фактично перетворюючись в олігархічні організації. Існує ще більш характерна практика, яка позиціонує сім'ю одним з ключових політичних акторів. Пострадянський транзит виявив випадки, коли політична влада консервувалася всередині конкретної сім'ї. Тоді основними наступниками виступали претенденти з першого кола – діти політичного лідера – глави держави.

Більш заплутана, до того ж вдало інсценізована модель передачі влади була здійснена у 2003 році в Грузії, з легітимацією М. Саакашвілі. Апробація технологій збереження влади в родині стала настільки референтною, що політичні лідери практично всі інших держав почали писати можливі сценарії консервації політичної влади. Як правило, існує як мінімум два варіанти легітимації. Обидва пов'язані з нормами, які визначають ту чи іншу політичну ситуацію.

Легітимація через формальну норму передбачає збереження влади у політичного лідера, який здійснює пряму участь в процесі прийняття і реалізації політичних рішень. Політичні лідери йдуть на зміну Конституції. Цей

варіант особливо актуальний для тих політичних лідерів, яким заважає здійсненню чергової легітимації чітко обумовлена в основному законі кількість президентських термінів. Поки що даний варіант не був продемонстрований на практиці, хоча сьогодні існує як мінімум три пострадянські держави – претенденти на інституціоналізацію даного технологічного задуму, пов'язаного з переходом до парламентської форми правління.

Слід зауважити, що шанси на репрезентацію джерелами легітимності другого легітимаційного сценарію можуть бути великі не у всіх пострадянських державах. На наш погляд, він спочатку не може бути релевантним в умовах країн Балтії, в Україні. І якщо Латвія, Литва та Естонія є вже повноправними членами європейської спільноти, то Україна має на це гіпотетичні шанси. У тих політичних системах, де ніколи не стояло питання про наступника можна констатувати найбільшу відповідність того чи іншого випадку пострадянського транзиту демократичної траєкторії. І навпаки, там де воно актуальне, є сенс кваліфікувати тенденцію до авторитаризації політичного дискурсу, його зосередження всередині панівних еліт.

Феномен сімейної політики – характерна риса пострадянського транзиту спостерігається в більшості держав, за винятком країн Балтії, Молдови та України, Грузії та Білорусі. Фактор «сім'ї» – своєрідний фільтр на шляху до інкорпорації в панівну еліту представників різних елітних груп, які усвідомлюють примарність легітимаційних шансів на державному рівні. Перевага позиції, якою володіють діти політичних лідерів – глав держав, відповідним чином мотивує політичні еліти на пошук оптимальної моделі співпраці. Імовірність легітимаційних ризиків альтернативної політичної участі амортизується виставленням деяких умов-гарантій для політичних акторів, які відчують дефіцит позиції. Причому це може відбуватися як з боку глави держави і його сім'ї, так і з боку політичних акторів, що конкурують з владою за право контролю над дискурсом прийняття і реалізації політичних рішень.

Легітимація нових політичних еліт і делегітимації панівних режимів, що відбулася в цих республіках, є наслідком активізації всіх груп політичних

акторів, зацікавлених у продовженні трансформаційних процесів. Саме їх політична участь на боці опозиційних еліт, забезпечувала останніх легітимаційними шансами.

В умовах пострадянського транзиту, актуалізується значення безпосереднього джерела легітимності, яким є народ. Не випадково, для того, щоб завоювати його прихильність, змусити його повірити в оптимальність і перевагу власних стратегій, політичним акторам – претендентам легітимності доводиться вдаватися до технологічних механізмів нарощування легітимності. Специфічність легітимації політичної влади в пострадянських державах полягає і в тому, що транзити репрезентують можливості політичних акторів-харизматиків.

Саме вони позиціонуються найбільш референтними конструкторами політичних текстів. З харизматичністю намагаються практикувати у всіх випадках «кольорових» революцій, тому як ефективність її тексту не ставиться під сумнів з огляду на виняткову релевантність. На наш погляд, найбільш переконливо харизматичний текст був сконструйований політтехнологами В. Ющенка. Це і релігійність (В. Ющенко релігійний – згадує Бога, вітає прихильників із різдвяними святами), дар переконання (його роль експресивно забарвлена і щира), штаб (навколо В. Ющенко одні й ті ж особи: О. Мороз, Ю. Тимошенко, О. Зінченко), яскрава зовнішність (дефекти обличчя можна і потрібно інтерпретувати як елемент харизми). Важливим фактором політичної легітимації В. Ющенка є і його сенсаційна присяга у Верховній Раді [6].

Умови, в яких протікає транзит, ставлять під сумнів легітимність чинної влади, нездатної гарантувати порядок. Високі очікування, пов'язані з необхідністю в наведенні порядку, забезпечити який може тільки зміна влади. У свідомості народу виявляються тверді переконання, символи віри, відповідно до яких можновладці мають право приймати рішення, які громадяни зобов'язані виконувати.

Відіграючи вирішальну роль в делегітимації панівного політичного режиму, народ здатний позиціонуватися ключовим політичним актором і

ставати конкретним суб'єктом права на використання політичної влади. Тип легітимності політичної влади, що є відмінною ознакою політичного актора, за яким закріплено право на використання політичної влади, ґрунтується на певних ідентичностях, репрезентації яких є принципово важливими для джерела легітимності. Різноманітні аспекти процесу легітимації, так чи інакше, відбиваються в смисловому полі концепту легітимності, це здобуло якісну визначеність в дискурсі сучасної політичної науки. Сучасні модернізаційні процеси (до числа яких відносяться і пострадянські транзити) неминуче актуалізують проблему легітимації оновлення політичних інститутів.

ВИСНОВКИ ДО 2 РОЗДІЛУ

Здійснивши ретроспективний аналіз наукових досліджень легітимації та делегітимації державної влади в пострадянському просторі, розкривши визначення, сутність та характеристику легітимності й простеживши специфіку легітимації пострадянських режимів в умовах трансформації політичних інститутів можна підсумувати наступне:

1. Легітимність означає законність (від лат. *legitimus* – законний), але у своєму концептуально-смісловому змісті це поняття не може бути повністю висвітлено поняттям легальності (від лат. *legalis* – законний), як щось формальне, юридично законне.
2. Легітимність представляє ціннісний, культурний аспект взаємин влади й суспільства. Легітимність виникає з однорідності політичних установок, звичаїв, традицій, економічної системи, загального духу даного типу обставин.
3. Легітимність представляє ціннісний і культурний вимір відносин між владою і суспільством. Легітимність є результатом однорідності політичних поглядів, звичаїв, традицій, економічних режимів і загального духу певних ситуацій.
4. Видами легітимності називають традиційну, раціонально-правову та харизматичну. Деякі вчені виділяють також ідеологічні типи легітимності, які зумовлюють підтримку влади з боку громадської думки в результаті активної агітаційно-пропагандистської діяльності, що здійснюється панівним класом.
5. Легітимність може змінюватися, оскільки її інтенсивність, тобто характер і ступінь підтримки влади (інститутів), має тенденцію до зміни. Під кризою розуміється зниження реальної підтримки публічної влади та системи правління в цілому, що впливає на якісні зміни в її ролі та функціонуванні.
6. Основною причиною делегітимації є розбіжність між універсальними цінностями, що панують у суспільстві, та корисливими інтересами панівної еліти.
7. Специфіка процесу легітимації політичної влади в конкретній політичній системі в умовах пошуку нової ідентичності в перехідній грі цілком

ґрунтується на особливостях політичної ситуації трансформації, конституювання структури, представленої сумою її складових.

8. У багатьох пострадянських державах легітимація політичної влади відбувається за безпосередньої участі найбільш активних і винахідливих гравців.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ ЛЕГІТИМНОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

3.1. Державна влада в політичній системі українського суспільства

Держава являє собою організацію публічної влади, яка необхідна як для задоволення інтересів і потреб різних класів, так і для виконання загальних завдань, що випливають із природи будь-якого суспільства. Отож поняття персоніфікованої державної влади включає активного суб'єкта держави, якому народ довіряє свою владу. Основний нормативний вплив конституційного законодавства можна визначити як організацію та діяльність державної влади, встановлення правових основ діяльності громадянського суспільства.

Найбільш правильним варіантом формалізації поняття державної влади є ототожнення її з ознаками державних інститутів, що наділені сукупністю державних повноважень, оскільки народ здійснює владу саме шляхом здійснення цього атрибута державного апарату.

Чим більша взаємодія влади в демократичній державі з громадянським суспільством, тим вища її ефективність. Останніми роками спостерігається динамічне формування нових організацій громадянського суспільства. Окрім регіональних ініціатив, лише на національному рівні з'явилося понад 2 000 добровільних організацій.

Серед них – організації соціального захисту, благодійні фонди, екологічні рухи, громадські організації у сфері науки, культури та освіти. Процес створення політичних партій та рухів також швидко прогресує. Професійні асоціації також зазнають трансформації [24].

Обов'язок держави перед громадянами полягає у сприянні становлення та повноцінного функціонування суспільства.

Завдання державної підтримки інститутів громадянського суспільства як інвестицій у стабільність найдемократичнішої держави є метою на тривалу перспективу.

Стабільність демократичної держави будується на балансі сформованих у суспільстві інтересів. Використовуючи світовий досвід, потрібно рухатися шляхом створення нормативної бази та етичних стандартів цивілізованого лобізму як системи професійного представництва інтересів різних соціальних груп в органах державної влади та управління. Суспільство має право добиватися прийняття необхідних рішень усіма законними засобами.

Суспільство та держава вкрай зацікавлені у появі стабільної партійної системи. Закони про вибори визначають чи буде наша партійна система і надалі являти собою безліч невеликих політичних організацій, що представляють інтереси основних соціальних груп, а також мають потужну підтримку в регіонах.

Наявність всіх необхідних законів само собою не вирішить завдання взаємодії між суспільством та державою. Ефективність діалогу багато в чому залежить від відповідного психологічного настрою партнерів [21].

Різноманітні інтереси громадян повинні завжди враховуватися державою та реалізовуватися в конкретних державних політичних актах.

Потрібні постійні зусилля щодо зміцнення довіри між державними та громадськими структурами на основі буденної спільної роботи.

Аналізуючи легітимність Шульженко Ф. зазначає: « У сфері нормотворення доцільно ширше використовувати можливості соціальної експертизи. Для цього необхідно:

- продовжити практику створення громадських рад для аналізу пропозицій структур громадянського суспільства;

- забезпечити максимально можливу відкритість законодавчого процесу у представницьких органах влади всіх рівнів;

– розширити практику замовлень на експертизу проєкт нормативних актів громадським об'єднанням, які мають знання та досвід у конкретній сфері предмета регулювання» [25].

Повсякденна взаємодія державних органів та громадських інститутів може вже сьогодні розвиватись, зокрема, за такими напрямками:

– забезпечення громадським об'єднанням режиму відкритості процесу розроблення та здійснення програм соціальної політики;

– налагодження інформаційного обміну, особливо щодо охорони прав громадян, стану пенітенціарних установ, розв'язання проблем бездомних, влаштування біженців та вимушених переселенців, дотримання екологічних вимог, збереження культурних цінностей;

– відпрацювання механізмів державної підтримки соціально-значущих ініціатив;

– вдосконалення практики залучення громадських об'єднань до виконання державних соціальних програм на контрактній основі, що передбачає гарантії якості та контроль за використанням державних ресурсів .

Демократія життєздатна лише тоді, коли в суспільстві існують надійні механізми відкидання екстремістських сил.

Причиною кризи легітимності державної влади в Україні є нездатність влади виконувати свої функції та нездатність влади адаптуватися до динамічних змін суспільного розвитку.

Розгляд різних аспектів легітимності політичної влади, процес легітимації та делегітимації української державної влади та аналіз усієї політичної системи можна розглядати щонайменше з семи аспектів.

За першим виміром підтримки української державності (легітимності) зросла готовність громадян підтримувати українську незалежність.

Відповідно до другого виміру, оцінюючи легітимність принципів українського режиму та підтримку ключових демократичних норм, легітимність принципів нинішнього режиму є сумнівною.

За третім виміром підтримки режиму – абсолютна підтримка Верховної Ради знизилася.

За четвертим виміром оцінки функціонування політичної системи погіршилася сфера протидії корупції.

За п'ятим виміром складається песимістична картина, особливо після судового процесу Юлії Тимошенко, а також щодо підтримки керівництвом країни реалізації зовнішньої політики, визнання країни міжнародним товариством та оцінки міжнародної спільноти її політики.

Відповідно до шостого виміру підтримки місцевої влади, існує стійка тенденція до делегітимації.

За сьомим виміром щодо підтримки представників державної влади (оцінка ефективності державних керівників) спостерігається катастрофічне падіння легітимності президента та прем'єр-міністра [26].

Українська влада стрімко втрачає своє місце в системі суспільної довіри, хоча її легітимізація здійснюється у відкритий спосіб, шляхом виборів. Тому влада змушена вдаватися до технологій, щоб легітимізувати себе. Першою ознакою самолегітимності є відданість ідеї незалежності та суверенітету, що лежить в основі легітимності.

Традиційна влада ґрунтується на вірі в традиції та святості традицій, легітимності груп, які вони представляють, патріархальному правлінні, що залежить від початкової згоди щодо соціальних процесів, визначених урядом, і верховенстві патріархів як правителів. Станова ієрархія, що виявляється в моральній і майновій нерівності статусів щодо чинних звичаїв і правителів.

Останнім часом методи легалізації в Україні набули форми науково-практичних зустрічей. Їх часто відвідують президент та високопосадовці. Вони базуються на класовій ієрархії та виражаються в моральній і майновій нерівності класів, що поважають наявний звичаї та правителів. Під патронатом президента організуються спортивні змагання і фестивалі, виставки і ярмарки, шоу і конкурси.

Проте в сучасній Україні все більшого розвитку набувають процеси делегітимації державної влади. А це є свідченням того, що у разі повної втрати підтримки народу, влада буде змушена застосовувати силові методи. А це є незаконним. І як результат буде порушено легальність влади. Варто підтримувати постійні контакти з населенням; проводити роз'яснювальну роботу щодо цілей; здійснювати пошук нових способів виконання поставлених завдань; постійно та оптимально оновлювати законодавство; узгоджувати суспільні інтереси у ході державного управління; здійснювати контроль з боку організованої громадськості за різними рівнями державної влади; розвивати політичну свідомість громадян [16].

Проблеми легітимності державної влади та головних фігур державної політики звужують перспективи успішної реалізації різних проєктів політичної модернізації.

Між суспільством та державною владою спостерігається певне відчуження: як керівні, так і опозиційні сили не розуміють пріоритетів сьогочасного суспільства, а також не готові запропонувати політичну програму, яка зможе об'єднати більшість громадян України.

3.2. Легітимація та делегітимація політичної влади сучасної України

Поняття легітимності влади тісно пов'язане з поняттям ефективності влади. Ставлення до політичної влади може бути не тільки цінним – з точки зору нормативного сприйняття громадянами її цінності, – але й інструментальним з точки зору того, що вона може запропонувати людям. Ці інструментальні відносини між населенням і урядом характеризуються поняттям ефективності уряду. Іншими словами, легітимність і ефективність політичної влади взаємозалежні, а рівень легітимності влади стає конструктивною оцінювальною основою для діагностики її ефективності.

Ефективність влади – це мета влади, яка характеризується сферою діяльності влади в суспільстві, тобто реалізацією очікувань і вимог громадян.

Ефективність влади в реальному розумінні означає забезпечення виконання ефективних владних розпоряджень з найменшими витратами та найкоротшим часом.

В оцінці ефективності влади в науці використовувати такі критерії:

– результативність влади – ступінь досягнення поставлених цілей (очікуваних результатів) у діяльності державних структур в цілому і конкретних державних рішень зокрема (реформ, національних проєктів, федеральних і регіональних програм і т.д.);

– доцільність влади – кількісно-якісна характеристика суспільного сенсу і наслідків здійснених державних перетворень як співвідношення використання ресурсів (виробничих, природних, фінансових, кадрових, інформаційних та ін.);

– достатність підстав влади та ефективне використання її ресурсів;

– ефективна система самоконтролю влади;

– ефективний, дієвий, своєчасний контроль за виконанням розпоряджень владних структур;

– наявність дієвої системи санкцій, які вживають до об'єкта влади в разі невиконання ним владного наказу;

- ефективна система самоконтролю влади, одним з показників якої є її авторитет;
- організаційно-технічне та кадрове забезпечення обліку та аналізу владних розпоряджень;
- раціональність вертикальної й горизонтальної структур влади;
- легітимність влади й ефективне використання її ресурсів [11, с. 140].

Мірилом ефективності є ступінь економії та раціональності у використанні ресурсів. А це прямо чи опосередковано впливає на силу політичної влади. Політичні суб'єкти можуть значно підвищити ефективність своєї діяльності при використанні повного набору ресурсів і факторів.

Легітимність слід розуміти як визнання влади. Більшість дослідників вважають: «... легітимність політичної влади досягається тоді, коли вона узгоджується з уявленнями людей про справедливість і відповідає їхнім прагненням» [11, с. 140]. Державні економічні ресурси займають чільне місце? зрештою, воно визначає зміст і форму політичних рішень, які приймає центр політичної влади. Серед усіх соціальних ресурсів держави особливу роль відіграє консенсус різних соціальних класів щодо основних цінностей і вимог.

Ефективним механізмом законодавчого та нормативного забезпечення реалізації рішень владних структур є державно-правовий ресурс.

У сучасному світі чітко окреслюється тенденція до зростання ролі інформаційних ресурсів влади. Проте не втрачають свого значення і силові ресурси влади, які навіть в умовах розвиненої демократії бувають необхідні для забезпечення виконання наказів і директив.

Авторитет влади сьогодні як ніколи виступає важливим чинником, який забезпечує вплив на людей не силою репресивних акцій, а завдяки повазі й довіри до суб'єктів влади [9, с. 104].

Окрім того, вагоме значення відводиться професіоналізму. Особи, які працюють в органах влади, мають відповідати належному професійно-кваліфікаційному рівневі. Вони повинні бути в змозі забезпечити ефективне функціонування органів влади.

Ефективність системи політичної влади характеризується певними принципами.

Так, ставлення до влади як до єдино справжньої цінності, за яку варто боротися, вимагає принцип збереження. Адже інші цінності: забезпеченість, багатство і життя – це лише похідні від влади, і якщо владу втратити, то і вони загубляться.

Наступний принцип – принцип своєчасності: політик потрібен владі, а не влада політикові. Саму зараз політиці потрібні люди, які володіють певним, потрібним саме в цей час набором професійних, особистісних, психологічних якостей і характеристик.

Владу треба підтримувати – це принцип підтримки влади. Влада повинна створити так званий середній клас, прошарок людей, які будуть чітко розуміти, що своїм успіхом вони завдячують саме цій владі.

Влада повинна містити в собі щось утаємничене. Це і є принцип скритності влади. Керівник повинен бачити все наскрізь, але сам повинен залишатися закритим, його настрої й наміри ніхто не повинен знати. Володар повинен вважатися якоюсь мірою надлюдиною.

Треба розуміти дії уряду, узагальнення зусиль уряду – це суть розуміння принципів урядування. В іншому випадку людям буде неможливо правильно і в повному обсязі виконувати всі розпорядження влади. Уряд, який вимагає жертв і блукає заради непевних результатів, може змусити себе визнати лише тоді, коли він завжди присутній всюди.

Уряд ставить перед членами суспільства цілі та приписує необхідні форми поведінки, яких вони повинні дотримуватися для їх досягнення – це пояснює принцип ефективності уряду. Влада має бути рішучою та ефективною, інакше це не влада. У суспільстві були, є і будуть люди, які не визнають чинних законів, норм і правил. Ці люди незадоволені владою і постійно її критикують, використовуючи різні способи й засоби.

Дії влади щодо цих осіб мають бути достатніми для протидії діям опозиції – так ми розуміємо принцип адекватності влади.

Нарешті, принцип легітимності влади. Уряди та їхні піддані повинні дотримуватися моральних і правових зобов'язань. На цій основі формується установка, що влада негідна своєї справи. Тому важливим принципом збереження влади є її легітимність як необхідна умова функціонування та дії влади [9, с. 110].

Легітимність і ефективність влади взаємопов'язані: її легітимність безпосередньо залежить від її результативності. Якщо авторитет суб'єктів політичної влади знижується, то це приводить до делегітимації влади. Легітимність політичної влади можна бачити в процесі функціонування її політичної системи та форми суспільно-політичної діяльності. Легітимність закріплюється процесом модернізації та політичною культурою, спрямованою на забезпечення стабільності та ефективного функціонування політичної системи суспільства. Делегітимація – це аспект суспільно-політичного життя, рушійна сила політичного розвитку, як і сама легітимація.

Теоретичний аспект аналізу взаємозв'язку між легітимністю та ефективністю влади докладно аналізує американський політолог С. Ліпсет. Згідно з Ліпсетом саме наявність двох параметрів влади – легітимності та економічної ефективності – визначає стабільність політичної системи.

« Ґрунтуючись на цих принципах, Ліпсет поділив всі політичні системи на чотири позиції:

- 1) законні, але недостатньо ефективні;
- 2) ефективні, але недостатньо законні;
- 3) політичні системи, що володіють і законністю, і ефективністю;
- 4) системи, в яких втрачена законність і відсутній потенціал ефективності» [11, с. 124].

Делегітимація – це втрата довіри до чинної влади, розчарування в ній, в її цілях і методах, а також в суб'єктах, які їх реалізують. Вона проявляється у вигляді суттєвого зниження підтримки органів державної влади та панівної системи в цілому, що впливає на якісні зміни в їхніх ролях і функціях. Так, як зазначає Б Кухта: « ... навіть найжорстокіші диктатури, які здійснюють владу

за допомогою насильства, намагаються переконати громадян у необхідності підпорядкування будь-якими засобами» [15]. Своєю чергою, це позначається на здатності влади реагувати на виклики та запити суспільства й держави.

У Радянському Союзі комуністична ідеологія нав'язувала громадянам ідею так званої національної держави, згідно з якою радянська політична система мала бути такою, в якій влада належала виключно народу, що було однією з причин для його легітимації. Делегітимація відбувається, коли уряди не чутливі до вирішення нагальних потреб суспільства в структурних змінах і не реагують на вимоги прогресивних сил, які наполягають на трансформації.

Це може бути результатом конфліктів між панівними цінностями суспільства та власними інтересами панівної еліт; конфліктів між демократією та соціальною політикою, зростання соціальної нерівності та масового зубожіння більшості населення; багато проблем вирішуються силою, не демократичними засобами, обмеження прав і свобод громадян та тиск на засоби масової інформації. У поліетнічних державах це, як правило, пов'язано з націоналізмом, етнічним сепаратизмом, коли місцева влада відкидає авторитет верховної влади, або коли державна влада ігнорує національні, релігійні чи культурні проблеми етнічних меншин.

Американські політологи Г. Т. Алмонд, Д. Пауелл, К. Стром, Р. Далтон у «Comparative Politics Today» зазначають: « Легітимність громадян може бути скомпрометована:

- відмовою від кордонів політичних інститутів, як, наприклад, у Північній Ірландії чи частинах колишньої Югославії;
- відмовою від наявних принципів вибору лідерів і встановлення політичних ліній, оскільки філіппінці вийшли на вулиці з вимогою повалення Ф. Маркоса і вільних виборів;
- розчаруванням тим, що лідери докладують великих зусиль, щоб прийняти необхідні закони або дотримуватись належного процесу під час політичних переговорів, як це сталося, наприклад, коли індонезійці протестували проти погіршення умов життя режиму Сукарно» [19, с. 130].

Якою б не була основа легітимності – традиція, ідеологія чи громадянська активність – вона формує основу взаєморозуміння між громадянами та політичною владою.

Громадяни дотримуються закону, а влада виконує свої зобов'язання в умовах законності. Поки уряд виконує ці зобов'язання, очікується, що громадськість підкорятиметься, підтримуватиме та діятиме. У разі порушення легітимності — порушення порядку престолонаступництва, анулювання конституції або ігнорування панівної ідеології – влада може зустріти опір, навіть повстання [19, с. 127].

Як зазначають науковці, розпад Радянського Союзу був зумовлений гострими проблемами легітимності всіх трьох типів: комуністична ідеологія вивела з ладу її легітимність, втрата довіри до комуністичної партії як доміантної структури політичної системи, катастрофа на Чорнобильській АЕС електростанція, корупція та погіршення економічної ситуації.

Радянська система розпалася, тому що її легітимність була повністю підірвана. Розуміємо, що делегітимізація може бути причиною розпаду держави. Водночас кризи легітимності також характерні для різноманітних змін, перехідних та революційних процесів. Так, колишня влада втрачає контроль за перебігом подій та більше не сприймається як заступниця важливих суспільних цінностей, тому і формується опозиція до влади [19, с. 130].

Криза легітимності влади розглядається як стан соціально-політичної системи, що проявляється у загостренні чинних соціально-політичних суперечностей, різкому зростанні політичної напруги, соціальної нестабільності.

Криза легітимності влади є частиною політичного процесу, частиною циклу, який є представляє перехід від одного стану до іншого: від встановлення легітимної влади до делегітимації. Постійне чергування легітимації та делегітимації впливає як на стабільність політичної системи, так і на одночасне відтворення соціально-політичних конфліктів у системі.

Індикаторами делегітимації політичної влади є посилення тенденцій соціального та політичного відчуження; взаємодії, які порушують політичні та соціальні інститути, коли вимоги основних груп чи різних спільнот не входять у політичну систему; припинення ефективного функціонування політичних інститутів; підвищення рівня суспільного невдоволення, домінування силових управлінських рішень і, нарешті, рутинізація джерел легітимності. У цьому сенсі соціальна нестабільність – це набір можливих соціально-політичних детермінантів, які різняться за ступенем свого руйнівного впливу на політичні інститути.

« Окрім об'єктивних політичних причин кризи легітимності влади, зумовленої значним зниженням здатності та можливості політичних суб'єктів керувати та контролювати поведінку підлеглих суб'єктів (правителі втрачають свою функціональну легітимність), суб'єктивні чинники політичних причин впливають на вплив суб'єктивних факторів для процесу делегітимації влади можна виділити:

- фундаментальну цінність оцінки політики політичних розбіжностей між соціальними суб'єктами, виявлення та встановлення меж легітимності політики;

- виникнення конфліктів при зіткненні носіїв політичної культури як сукупності різних цінностей, норм, правил і традицій;

- порушення владою правил гри, що відповідають прийнятим або встановленим у суспільстві правилам і нормам, які поділяються правителями;

- соціальні потреби та інтереси, які пригнічуються або не задовольняються через повільне соціально-економічне зростання;

- нездатність, з одного боку, звернутися до звичних форм політичної участі для вираження суспільних потреб, а з іншого – нездатність соціальних груп максимально використовувати інститути політичної влади;

- відмінності у статусно-рольових функціях, інтересах і потребах у владі, що найчастіше призводить до конфліктів між панівною та опозиційною

елітами, між різними групами тиску, а також між усіма політичними акторами системи влади.

- різниця в політичному потенціалі в цій системі владних відносин особливо проявляється в конфліктах між вищими й нижчими рівнями;

- неспроможність основних політичних сил підтримувати мінімально необхідний консенсус у конфліктних ситуаціях;

- військова сила державної влади не визнає та ігнорує чинний політичний процес, що призводить до очевидної можливості державного (військового) перевороту» [3].

У випадках делегітимації влади стає очевидною мобілізація громадського контролю за дотриманням політичною владою легітимних норм управління (у тому числі у формі протестних громадсько-політичних рухів), поява нових владних лідерів. Позбавлення довіри та підтримки є умовою і засобом реалізації законного потенціалу взаємозалежності та взаємної згоди між підлеглими та керівниками. Криза легітимності визначає мотивацію громадян до участі в політиці, рушійною силою якої є суспільні інтереси, а основою – бажання політичних суб'єктів висловити недовіру чинній владі та висловити свої погляди на політичну поведінку.

Сьогодні немає чіткої відповіді на це питання: чи існує абсолютний показник кризи легітимності, чи це суто ситуативна особливість політичного процесу?

« Вчені, які пов'язують кризи легітимності влади з політичною системою та нестабільністю влади, такими критеріями називають наступні фактори:

- неспроможність органів влади виконувати свої функції або наявність незаконного насильства в політичній сфері;

- відбуваються військові конфлікти та громадянські війни;

- нездатність уряду адаптуватися до мінливих обставин;

- порушення конституційного ладу» [30].

Американський політолог Д. Саймонс, який досліджує питання легітимності, підтверджує можливість кризи легітимності, перш за все тому, що

джерела легітимності відмовляються пов'язувати свої громадянські обов'язки з конкретною політичною системою. Суспільство є легітимним, коли його члени розуміють і цінують це та готові добровільно прийняти обов'язки, які передбачає членство. Легітимність знижується, коли громадяни не бажають виконувати свої зобов'язання перед суспільством.

Питання доцільності та ефективності політичної влади та управління надзвичайно гостро стоять у країнах постсоціалістичного та пострадянського простору, зокрема й в Україні.

За словами академіка НАН України М. Михальченка, в Україні склалася форма олігархії, за якої політична влада знаходиться в руках невеликої групи людей (олігархів). Політична система передбачає таку форму правління панівної еліти, яка не контролюється суспільством і працює на себе. У цьому випадку уряд втрачає ефективність своїх функцій.

В Україні Верховна Рада постійно вносила зміни до конституції, втрачаючи таким чином цілісність режиму. В Україні немає цілісної системи політичної влади та управління, тому що у Верховній Раді постійно вносять зміни до конституції про політичну систему країни, повноважень державних відомств тощо. Законодавча влада політично нестабільна і схильна до конфліктів.

Крім того, жодна гілка влади в країні не дотримується Конституції, навіть Конституційний суд тлумачить конституційні норми на користь політичних клієнтів. Все ще зберігаються корупція та олігархія, посилюються авторитарні тенденції центральних і місцевих владних структур.

Водночас Україна зберегла напіврозвинену демократію, яка створювала образ цивілізації олігархічного режиму. Сучасні демократичні суспільства пройшли через різні форми олігархії, до того часу поки фінансово-промислові угруповання та корпорації не навчилися делегувати управління країною своїм агентам, політикам, а це стало юридично закріплено в законі про відокремлення політики від бізнесу. Все це потребує демократизації політичної влади та

політичного управління, введення нових і покращення чинних механізмів і форм здійснення влади, просування певних соціальних стандартів [19, с. 301].

ВИСНОВКИ ДО 3 РОЗДІЛУ

Висвітлюючи деталі легітимності та нелегітимності в сучасній Україні, бачимо наступне.

1. Традиційна влада, заснована на вірі в гідність традицій, легітимності інституцій, що представляють законність і патріархальне правління.
2. Три первинні джерела легітимності – це три основні актори: структура населення, уряд і зовнішня політика.
3. Легітимність – це здатність уряду приймати та виконувати закони, які можуть бути нелегітимними (наприклад, коли громадяни пасивно чи активно виступають проти уряду).
4. Влада – це дія, яка спрямовує членів суспільства до їхніх цілей, необхідних для їх досягнення. Влада повинна бути рішучою і дієздатною, інакше вона не буде владою.
5. Тривала некомпетентність влади підриває авторитет політиків, а їхня політика соціально дискредитується.
6. Делегітимізація відбувається, коли уряди не чутливі до гострої потреби структурних змін у суспільстві та не чутливі до вимог прогресивних сил, які працюють заради змін. Це конфлікт між домінуючими цінностями в суспільстві та егоїстичними інтересами правлячої еліти, конфлікт між демократією та соціальною політикою, розширення соціальної нерівності, масова бідність більшості населення, яка виникає через вирішення проблем насильницькими та недемократичними методами, обмеженням прав і свобод громадян, втручанням у діяльність засобів масової інформації тощо.

ВИСНОВКИ

Комплексно опрацювавши та проаналізувавши співвідношення легітимації та делегітимації державної влади у пострадянському просторі можемо констатувати, що нами

- висвітлено теоретико-методологічні й історіографічні аспекти дослідження легітимності влади;
- подано квінтесенцію політичної влади та її наукові концепції;
- проаналізовано історіографію проблеми та ключові напрями дослідження;
- розкрито сутність та характеристику легітимності;
- простежено специфіку легітимації пострадянських режимів в умовах трансформації політичних інститутів;
- обґрунтовано перспективи взаємодії моральних і правових засад державної влади в політичній системі сучасної України;
- виокремлено практичні аспекти легітимізації та делегітимації влади в постмодерному політичному просторі України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аристотель. Політика. К.: Основи, 2000. 238 с.
2. Байрачна Л. К. Легітимність державної влади: історіографія питання // *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2014. № 28. С. 23–32.
3. Бистрицький Є. Проблема легітимації // *Українська державність у ХХ сторіччі. історико-політичний аналіз*. К.: Політична думка, 2000. С. 318–320.
4. Бойчук М. А. Влада і громадянське суспільство: механізми взаємодії. Київ: Атлант ЮЕМСІ, 2007. 207 с.
5. Вебер М. Соціологія: загальноісторичні аналізи, політика. К.: Основи, 2000. 534 с.
6. Влада і суспільство в Україні. Історичний контекст: відп. ред. В.А. Смолій. К.: НАН України, Інститут історії України, 2013. 506 с.
7. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство. Львів: Літопис, 2000. 317 с.
8. Гегель В. Ф. Основи філософії права, або Природне право і державознавство: перекл. з нім. К.: Юніверс, 2000. 336 с.
9. Гелей С. Д., Рутар С. М. Політологія: навч. посіб. К.: Знання, 2008. 415 с.
10. Дворкін Р. Серйозний погляд на право: перекл. з англ. К.: Основи, 2001. 519 с.
11. Державна виконавча влада в Україні: формування та функціонування / Українська академія державного управління при Президентові України. К.: 2000. 221 с.
12. Кант І. Критика практичного розуму. К.: Юніверс, 2004. 238 с.
13. Карін Е. Оксамитовий сезон в Центральній Азії: киргистанська модель зміни влади // *Вісник Евразії*. 2005. №2 (28). С. 199.
14. Колодій А. Політологія. К.: Ельга, Ніка-Центр, 2003, 584 с.
15. Кухта Б. Політична влада та її рішення. Львів: Центр політичних досліджень. 2006. 237 с.
16. Лук'янець В. С. Практика нейро-лінгвістичного програмування і проблема свободи // *Практична філософія*. 2001. №1. С. 38–56.

17. Макінтайр Е. Після чесноти: дослідження з теорії моралі. К.: Дух і літера, 2002. 438 с.
18. Мацієвський Ю. В. У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні (1991-2014): монографія / за ред. Ю. В. Мацієвського. Чернівці: Книги – XXI. 2016. 552 с.
19. Михальченко М. Корупція в Україні: політико-філософський аналіз: монографія / за ред. М. Михальченко. К.: 2010. 345 с.
20. Політологічний енциклопедичний словник: за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна. К.: Генеза, 2004. 736 с.
21. Ролз Дж. Теорія справедливості: перекл. з англ. О. Мокровольський. К.: Вид.-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 822 с.
22. Рудакевич О.М. Політологія: лекції, семінари, самостійна робота. Тернопіль: Астон. 2015. 304 с.
23. Тейлор Ч. Секулярна доба: перекл. з англійської: Олексій Панич: К.: Дух і літера. 2013. 664 с.
24. Томахів В. Я. Політології: навч. посіб. Тернопіль: ТНЕУ. 2016. 224с.
25. Шульженко Ф. П. Історія політичних і правових вчень: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2004. 464 с.
26. Юськів Н. В. Легітимність державної влади: етимологічні та семантичні виміри // *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2012. № 8. С. 204–207.
27. Dogan, Mattei: Conceptions of Legitimacy, *Encyclopedia of Government and Politics* 2nd edition, Mary Hawkesworth and Maurice Kogan editors, Vol. 2, pp. 116-219.
28. Easton D. *Systems Analysis of Political Life*. Hardcover July, 1965. 507 p
29. Wedel J.R. *Collision and Collusion: A Strange Case of Western Aid to Eastern Europe*. New York. St. Martins Press. 1998. P.104.
30. Krushelnysky A. *An Orange Revolution*. London. 2006. P. 203-204.